

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs

MONTA NEMEŠA

**Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dikcijas pilnveide mīklu
minēšanas procesā**

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Profesore

Dr.paed.

Maruta Sīle

Akadēmiskais amats

Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2020

Saturs

Anotācija	3
Abstract	4
Ievads	6
1. Teorētiskās atziņas par dikciju	8
1.1. Dikcijas termina skaidrojums	8
1.2. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums problēmas aspektā	17
1.3. Mīklu minēšanas procesa iespējas dikcijas pilnveidei	27
2. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi organizācija	30
2.1. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi plāns un izvēlēto metožu pamatojums	30
2.2. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi bāzes izvēles raksturojums	31
2.3. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi norise	34
2.4. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi rezultātu analīze	43
Secinājumi	49
Priekšlikumi	51
Literatūras un avotu saraksts	52
Pielikumi	54

Anotācija

Bakalaura darba nosaukums: Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dikcijas pilnveide mīklu minēšanas procesā.

Bakalaura darba autore: Monta Nemeša.

Darba vadītāja: Dr.paed. profesore Maruta Sīle

Pētījuma mērķis: pētīt dikcijas pilnveides iespējas vidējā pirmsskolas vecuma bērniem mīklu minēšanas procesā.

Pētījuma objekts: mīklu minēšanas process dikcijas pilnveidei Ogres X pirmsskolas izglītības iestādē.

Pētījuma priekšmets: dikcijas pilnveide četrgadīgiem bērniem.

Pētījuma hipotēze - dikcijas pilnveide vidējā pirmsskolas vecuma bērniem mīklu minēšanas procesā būs sekmīgāka, ja:

1. tiks ievērota katra bērna individuālā attīstība;
2. notiks sekmīga vecāku un skolotāju sadarbība;
3. katrs bērns tiks uzmanīgi uzklauts.

Pētījuma uzdevumi –

1. Analizēt zinātniskās teorijas par dikciju un tās ietekmējošiem faktoriem.
2. Raksturot vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dikciju.
3. Organizēt empīrisko pētījumu.
4. Analizēt empīrisko pētījumu par dikcijas pilnveidi vidējā pirmsskolas vecuma bērniem mīklu minēšanas procesā rezultātus.

Darbā izmantotās metodes:

Teorētiskā: pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze;

Empīriskā: izmēģinājuma darbība, novērošana, pārrunas;

Matemātisko datu statistiskā analīze.

Lai darba autore sasniegtu pētījuma mērķi, darba pirmajā daļā tiek atklātas zinātnieku atziņas par dikciju un artikulāciju. Kā arī vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums.

Otrajā daļā tiek organizēts pētījums par mīklu minēšanas procesu, kas pilnveido dikciju. Rezultātu apkopošana un secinājumu izdarīšana.

Bakalaura darba apjoms: 54 lapas, 1 attēls, 10 tabulas, 2 pielikumi, izmantoti 32 informācijas un literatūras avoti.

Atslēgas vārdi: mīklas, dikcija, artikulācija, skaņas, pirmsskola.

Abstract

Title of the thesis: The average preschool age children's improvement of diction dough in the process of mentioning

Author: Monta Nemeša

Advisor: Dr.paed. profesore Maruta Sīle

The theoretical part of the thesis is based on the knowledge of A. Apele, V. Ruke-Dravina, I. Miltina, V. Korbe, V. Kalniņa, Dz. Skrube.

Goal of the study: to study the possibilities of improving diction average preschool age for children doughin the process of mentioning.

The subject of the research: improvement of diction for four-year-old children.

Research objectives:

1. To analyze scientific theories about diction and its influencing factors.
2. Describe the diction of average preschool age children.
3. Organize an empirical study.
4. To analyze the results of empirical research on the improvement of diction for average preschool age children in the process of ridding.

Hypothesis: improvement of diction for average preschool age children in the process of mentioning puzzles will be more successful if:

1. the individual development of each child will be taken into account;
2. there will be successful cooperation between parents and teachers;
3. each child will be listened to carefully.

Method of research:

Theoretical: analysis of pedagogical and psychological literature;

Empirical: observation and analysis of results;

Statistical analysis of mathematical data.

In order for the author to achieve the goal of the research, the first part of the work reveals the findings of scientists about diction and articulation. As well as the characteristics of the development of average preschool age children.

In the second part, a study is organized on the process of guessing the dough, which improves the diction. Summarizing the results and drawing conclusions.

Content of the thesis: 54 pages, 1 figures, 10 tables, 2 appendices, analyzed, 32 literature and information sources.

Keywords: puzzles, diction, articulation, sound, preschool.

Ievads

Kompetencēs balstītā pirmsskolas izglītības satura reforma pārstrukturē pedagoģisko procesu pirmsskolā. Tā valodas centra darbībā tiek aktualizētas bērnu runas problēmas. Viena no tām ir dikcija.

Skaidrs runātāja formulējums ļauj auditorijai viņu pareizi saprast. Ja artikulācija ir traucēta un to var izraisīt fizioloģiskās īpašības, tad dažos gadījumos tas var traucēt pilnīgu saziņu. Ar vārda palīdzību cilvēks izsaka savas domas, kas nozīmē, ka, ja viņa runa ir neskaidra, vai tas nozīmē, ka viņa galvā ir haoss? Nav īsti, bet tieši tāds iespaids rodas par runātāju no viņa sarunu biedra. Daži cilvēki vienkārši nezina, kā skaisti runāt, lai gan viņu iekšējā pasaule ir ļoti bagāta. Šādai neērtībai var būt daudz iemeslu: apmulsums un kompleksi, traucēta dikcija, nepatīkama balss skanēšana, klusa vai skaļa balss, stāstījuma veids (garlaicīgs, impozants, drūms). Skaņu izrunas sekmēšanā svarīgi ir izmantot dažādus paņēmienus un metodes. Mīklu minēšanai piemīt daudzi attīstoši elementi un funkcijas. Ar mīklu minēšanas palīdzību bērns apgūst daudzas pamatprasmes - atpazīšanas un iegaumēšanas funkcijas, attīsta kognitīvās funkcijas un runu, skaidru izrunu.

Pētījuma objekts – mīklu minēšanas process.

Pētījuma priekšmets - dikcijas pilnveide četrus gadus veciem bērniem.

Pētījuma mērķis – pētīt dikcijas pilnveides iespējas vidējā pirmsskolas vecuma bērniem mīklu minēšanas procesā.

Pētījuma hipotēze - dikcijas pilnveide vidējā pirmsskolas vecuma bērniem mīklu minēšanas procesā būs sekmīgāka, ja:

1. tiks ievērota katra bērna individuālā attīstība;
2. notiks sekmīga vecāku un skolotāju sadarbība;
3. katrs bērns tiks uzmanīgi uzklauts.

Pētījuma uzdevumi –

1. Analizēt zinātniskās teorijas par dikciju un tās ietekmējošiem faktoriem.
2. Raksturot vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dikciju.
3. Organizēt empīrisko pētījumu.
4. Analizēt empīrisko pētījumu par dikcijas pilnveidi vidējā pirmsskolas vecuma bērniem mīklu minēšanas procesā rezultātus.

Pētījuma metodes –

- Teorētiskās – literatūras analīze;
- Empīriskās- izmēģinājuma darbība, novērošana, pārrunas.

Pētījuma bāze – Ogres x pirmsskolas izglītības iestāde, 10 grupas audzēkņi.

Pētījums veikts laika posmā no 2019. gada septembra līdz 2020.gada maijam.

1. Teorētiskās atziņas par dikciju

1.1. Dikcijas termina skaidrojums

Sakarā ar to, ka ‘termina “dikcija” skaidrojums zinātnieku pētījumos netiek plaši pētīts, tad bakalaura darba teorētiska bāzē tiek apzināti avoti no 1982. gada.

“Cilvēkam ir laba dikcija, ja, izrunājot ziņu, viņa balsī nav kropļojumu vai gramatiskas kļūdas, un tāpēc viņu saprot pilnīgi skaidri. Gluži pretēji, slikta dikcija rodas, ja, izrunājot vārdus vai veidojot teikumu, rodas anomālija. Tādējādi dikcija, termins, kas nāk no latīņu valodas *diclio* un nozīmē runāšanas veidu, atsaucas gan uz valodas fonētisko jautājumu, gan uz gramatisko. Runāšanas fakts raksturo divus atšķirīgus aspektus: valodas fonētisko daļu un gramatisko un semantisko daļu. Dikcija ietekmē abas valodas dimensijas. No otras puses, jāpatur prātā, ka dikcijā ir iesaistīti daudzi faktori: garastāvoklis, nervu vadīšana, adekvāta elpošana, vokalizācija, gramatikas zināšanas, akcents un drošība. personīgais” (Лысенко, 2007, 56).

“Dikcija ir skaidra vārdu un visu burtu izruna. Pie tā noteikti ir vērts strādāt, jo tas labvēlīgi ietekmē to, kā apkārtējie cilvēki mūs uztver. Ir vērts atzīmēt, ka tā ir ārkārtīgi reta īpašība - dikcija, kas ir skaidra no dabas. Tomēr tas nenozīmē, ka mēs nevaram uzlabot savu izrunu - tas ir iespējams gan bērnībā, gan pieaugušajiem. Protams, otrā iespēja ietver rūpīgāku pieeju. Gadu gaitā pieaugušais pierod runāt noteiktā veidā, tāpēc mainīt to nav pārāk viegli. Bet vēlāk rezultāti noteikti sevi attaisnos.”

Lai labotu dažādus dikcijas netikumus, var būt ļoti noderīgi izmantot logopēda pakalpojumus. Šis profesionālis nodarbojas ar palīdzības sniegšanu cilvēkiem ar daudzām citām valodas problēmām, kas var būt fonoloģiskas, fonētiskas, disleksiskas vai saistītas ar neverbālu saziņu (Бруссер, Оссовская, 2005, 116).

Runas dikcija ir vārdu, skaņu, frāžu un teikuma struktūras izvēle valodā. Tas ir paņēmiens, kā mutiski izteikties, īpaši ņemot vērā skaidrību un precizitāti. Uz klausot un vērtējot, kāda cilvēka uzstāšanos, mēs vērtējam tā runātprasmi, vēloties bez liekas piepūles, uztvert runātāja sūtīto informāciju, izprast sacītā jēgu un runas galveno domu (Васильевна, 2012, 42).

Lai to panāktu, ir nepieciešama valodas skaņu pareiza izruna, citiem vārdiem sākot – tīra dikcija jeb artikulācija. Latviešu valoda “pati par sevi” prasa skaidru izrunu. Ikvienu cilvēku dikcija ietver runas skaidrības, skanīguma un spilgtuma kritērijus, kas izpaužas konkrētu vārdu precīzā veidošanā, dzirdamībā un emocionālajā uztverē. Tāpēc dikcijas pamatā

vajag likt skaņu artikulācijas precizitāti un toņu veidošanas akustiskās īpatnības. (Apele, 2011, 8)

“Jēdziens "dikcija" ietver skaidru vārdu un skaņu izrunu. Psihologi atzīmē, ka vārdu un skaņu pareiza izruna ietekmē bērna vispārējo attīstību, veicina ātrāku garīgo darbību veidošanos. Neskaidra runa negatīvi ietekmē skolēna panākumus skolā, saziņas kvalitāti ar klasesbiedriem un draugiem. Nākotnē rakstīšanas prasme pamatskolā ir atkarīga no mutiskās runas pareizības. Ir jāapzinās, ka pareizi sniegta, skaidra un kompetenta runa ir bērna panākumu elements un viņa pievilcības rādītājs citu bērnu acīs.

“Cilvēka attīstības ceļš ir bijis garš un grūts – no pirmatnējās kopienas līdz attīstītai sabiedrībai. Cilvēks ir nemitīgi attīstījies un pilnveidojis, bagātinājis izteiksmes formas, primitīvos brīdinājumus, lai varētu pasargāt citus cilvēkus, papildinājuši daudzus tūkstošus vārdu, kas atbilst mūsdienu cilvēka sarežģītai domu pasaulei, vienkāršākas un vieglāk apgūstamākas. Primitīvi savienojot nedaudzas skaņas, pirmatnējais cilvēks brīdināja savu ciltsbrāli par draudošajām briesmām. Ja skaņa bija neprecīza, brīdinājums izsaukts neskaidri, - tas neaizsniedza brīdinājuma apziņu, un ciltsbrālis varēja iet bojā. Tātad pareizi un skaidri izsaukt skaņu tajos tālajos laikos nereti bija dzīvības un nāves jautājums. Taču arī šodien skaņu pareiza izrunāšana ir ļoti svarīga. Precīzi, skaidri un saprotami, lietojot mūsdienu cilvēka rīcībā esošo bagāto vārdu krājumu. Ja cilvēka izrunātās skaņas būs neskaidras, vērtīgā informācija nepilnīgi sasniegs klausītāju apziņu. Tātad šodien, tāpat kā pirms desmit tūkstošiem gadu, valodas skaņu nevainojama veidošana ir tas pamatu pamats, uz kura jābalstās, lai varētu pilnībā izmantot spēju sazināties.” (Apele, 1982, 13)

“Bērns, ienākot šajā pasaulē, jau gatavā veidā atrod valodu. Valoda kā zīmju sistēma kļūst par bāzi runas attīstībai. Vienlaicīgi ar valodiskās darbības veidošanos sāk realizēties viņa runas darbība.” (Miltiņa, 2005)

“Bērna pirmā dzīves gada sākumā skaņas ir ņurdošas kā labsajūtas izpausme. Skaņa varbūt spilgta vai piesmakusi, kurā bērns cenšas pavēstīt par nemieru, traucējumu, sāpēm, kā arī skaņas savienojas zilbēs, vārdos. Tātad valodas skaņai bērna dzīvē ir liela nozīme, jo ar skaņu bērns pasaka savas vēlmes, pārvēršot skaņas vārdos, bērns jau savas vēlmes pasaka jau saprotamā veidā, līdz ar to vecākiem ir vieglāk palīdzēt bērnam. Bērniem ļoti patīk klausīties gan dažādas dabas skaņas, „dzīvu” mūziku, gan emocionāli pasniegtus jaukus stāstus un pasakas utt., taču bērns pats bez ierosinājuma nevar iedomāties, ka jāklausās, kā, piemēram, krīt lietūs lāses, skan vējš koku zaros. Tomēr ir dabas radītie instinkti, kas veido priekšnosacījumus, piemēram, kad peļķēm uzsalis ledus, bērni paši cenšas tam uzkāpt, lai

dzirdētu, kā tas kraukšķ, bērnam patīk „vilkt” kājas pa rudenī nokritušajām lapām, lai dzirdētu, kā tās čab. Darbojoties dabā var rast labu kontaktu ar pašu bērnu, tā ir arī pateicīga vide, lai rosinātu bērna valodas vispārēju attīstību”. (Saulīte, Vāciete, 2005)

“Runas kultūra sevī ietver pareizu, saturam atbilstošu visu valodas līdzekļu izmantošanu – izrunas kvalitāti, raksturojošos elementus, kā arī izteiksmīgas runas elementus (intonāciju, balss stiprumu, tempu utt.) un ar tiem saistītos kustību līdzekļus (žestus, mīmiku).” (Kalniņa, Skrube, 1983)

“Skaņu izruna bērniem attīstās pakāpeniski. Pirmsskolas vecuma sākuma periodā bērna runas aparāts ir pilnīgi izveidojies. Funkcionē arī fonemātiskā dzirde. Tomēr katrā attīstības posmā bērniem var būt nepilnīga skaņu izruna, kuru pedagoģijā uzskata par runas nepilnīgu attīstību.” (Kalniņa, Skrube, 1983). Bērni pirmsskolas vecumā bieži neizrunā visas skaņas, kā arī aizstāj tās savā starpā. Nepilnīga skaņu izruna nelabvēlīgi ietekmē bērna personības attīstību: bērns kļūst noslēgts, nervozs, samazinās viņa zinātkāre, var pat veidoties psihiskās attīstības aizture un mācīšanās 9 grūtības skolā. Skaņu izrunas kultūras attīstīšanā var izdalīt deviņus uzdevumus.

V. Kalniņa un Dz. Skrube iedala skaņu izrunas kultūras uzdevumi:

1. Pareizas skaņu izrunas veidošana. Skaņas izpilda divas funkcijas: runas aizvadīšanu līdz dzirdes uztverei un atsevišķu runas vienību (skaņu, vārdu, teikumu) uztveršanu un izdalīšanu.

2. Dikciju veidošana. Laba dikcija ir skaidra, saprotama vārdu un to savienojumu izrunāšana. Pilnveidot dikciju jāsāk jau no trīs – četrus gadu vecuma (īpaši bērniem, dziedot un runājot dzejojīšus).

3. Darbs pie pareizas vārdu izrunas. Dažreiz bērns skaidri izrunā visas skaņas, viņam ir laba dikcija, taču viņš kļūdās atsevišķu vārdu izrunā. Tipiskākās izrunas kļūdas: saīsina vārdus, izlaiž un pārvieto skaņas un zilbes, pievieno vārdam liekas skaņas vai zilbes.

4. Literāri pareizas valodas veidošana. Ietilpst gan bērnu valodas fonemātiskās puses pilnveidošana, gan atsevišķu vārdu un vārdu grupu, kā arī gramatisko formu pareiza izruna.

5. Runas tempa un balss stipruma regulēšana. Visās vecuma grupās bērniem māca pielāgot savu balsi apstākļiem, saudzēt to. Klusajā laikā (gulēšanas laikā), kā arī sabiedriskajās vietās jāmāca runāt čukstus un pusbalsī.

6. Izteiksmīgas runas veidošana. Izteiksmīgums runā parādās arī tad, kad bērns izsaka savā runā ne tikai zināšanas, bet arī jūtas. Runas izteiksmīgums palīdz citiem labāk izprast un uztvert to, par ko runā.

7. Runas dzirde (fonemātiskās dzirdes) attīstīšana. Lielāka uzmanība pievēršama fonemātiskās dzirdes pilnveidošanai, tas ir, spējai precīzi saklausīt atsevišķas skaņas, uz ko balstās atsevišķu vārdu pazīšana un uztvere. Labi attīstīta runas dzirde nodrošina dzimtās valodas skaņu precīzu, skaidru un pareizu izrunu, ļauj pareizi regulēt balss stiprumu, runāt mērenā tempā, izteiksmīgi. Runas dzirdes attīstīšana ir virzīta uz to, lai bērniem izstrādātos māka uztvert runas skanējuma nianšes:

- 1) skaņu izrunas pareizību, precizitāti,
- 2) vārda skaidru izrunu,
- 3) balss dažādās paaugstināšanu un pazemināšanu,
- 4) runas tempa paātrināšanu un palēnināšanu.

8. Pareizas runas elpošanas attīstīšana. Pareiza elpošana runājot, nodrošina normālu skaņu veidošanos, rada apstākļus attiecīga balss stipruma uzturēšanai, paužu ievērošanai, saglabā ritmisku un izteiksmīgu runu.

9. Artikulācijas aparāta attīstīšana. Par artikulāciju sauc tādu runas orgānu stāvokli un kustību, kas nepieciešami kādas noteiktas skaņas veidošanai. Ja bērnam ir labs artikulācijas aparāta kustīgums, laba runas dzirde, viņš pats ir spējīgs likvidēt nepareizo skaņu izrunu. Ja bērnam ir nepilnīgs artikulācijas aparāta kustīgums (piem., mazkustīga mēle), runa veidojas neskaidra, ar nepareizu skaņu izrunu.

Līdz ar to šie deviņi skaņu izrunas kultūras attīstīšanas uzdevumi ir ļoti būtiski un svarīgi bērna runas/valodas attīstībai.

V. Korbe min, ka četru – piecu gadu vecumā runas mērķis ir attīstīt bērna runas dzirdi, runas aktivitāti un runas izpratni. Līdz ar to skaņu izrunas kultūras attīstīšanas uzdevumi šajā vecumposmā ir (Korbe, 2007):

1. vingrināt artikulācijas aparātu un skaņu izrunu, pievēršot īpašu uzmanību līdzskaņu izrunai;
2. vingrināt balss stiprumu, runas tempu, skaļumu;
3. attīstīt runas dzirdi:
 - saklausīt un izrunāt pirmo skaņu vārdā;
 - nosaukt vārdu ar mācāmo skaņu;
 - diferencēt īsos un garos patskaņus pēc dzirdes;
 - diferencēt balsīgos un nebalsīgos līdzskaņus pēc dzirdes;

4. atdarināt dažādus jūtu stāvokļus (bēdas, izbrīnu, nožēlu, prieku). Pilnveidojot šos uzdevumus, runas attīstīšanas rezultāts būtu, ka bērns izrunā visus patskaņus, divskaņus un gandrīz visus līdzskaņus. (Korbe, 2007)

Skaņu izrunas vingrinājumus bērni veic ne tikai valodas, bet arī citās nodarbībās. Liela nozīme bērnu skaņas izrunas kultūras attīstībā ir muzikālās audzināšanas nodarbībām. Atsevišķi muzikālo nodarbību uzdevumi, piemēram, balss stipruma regulēšana, runas tempu un ritma attīstīšana, elpošanas vingrināšana, skaidras dikcijas veidošana, sakrīt ar runas/valodas pilnveides uzdevumiem. Īpaši svarīga ir tīra un skaidra skaņu izruna, jo pareizi dzirdēts un izrunāts vārds ir lasītprasmes un rakstītprasmes pamatā. (skatīt pielikumu NR.1)

Mērija Gavina atzīmē, ka 4-5 gadu vecuma bērnu teikumu struktūra var būt pieci vai vairāk vārdi, un vārdu krājums ir no 1000 līdz 2000 vārdiem. Runa šajā vecumā būtu pilnīgi saprotama, lai gan var būt dažādas skaņu izrunas kļūdas. (Gavin, 2011)

“Vairums bērnu valodas skaņu izrunā normu sasniedz 4-5 gadu vecumā. Taču ir bērni, kam individuālo, sociālo vai patoloģisko attīstības īpatnību dēļ runas nepilnības var palīdzēt novērst tikai logopēds. Saturiskā jomā termins- skaņu izrunas traucējums- ir ļoti plašs. Tajā ietilpināmi gan skaņu izrunas kropļojumi un to zudumi, gan skaņu aizstāšana un jaukšana. Pie skaņu izrunas traucējumiem nav pieskaitāmas izrunas īpatnības, kuras nosaka:

1. dialekts- konkrētas valodas paveids, ko lieto plašākā novadā;
2. nepilnīgi apgūta valoda, kuru raksturo dzimtās valodas skaņu izrunas savdabību pārnese uz svešvalodu. Runā tā izpaužas ārzemnieciskā akcentā;
3. bērna runas vecumīpatnības, kuru cēlonis ir runas aparāta funkcionāls mazbriedums. Šī fizioloģiskā nepietiekamība ar gadiem zūd bez speciālas palīdzības. Novirzes skaņu izrunā var skaidrot šādi: Skaņu izrunas traucējums ir ilgstoša, noturīga, literārās valodas normai neatbilstoša skaņu izruna, ko izraisa specifiski faktori un ko pilnīgi vai daļēji novērš koriģējoši attīstošā logopēdiskā darba procesā.”(Miltiņa, 2005, 49)

Skaņu izrunas traucējumu cēloņi var būt daudzveidīgi:

1. Fiziskās dzirdes traucējumi;
2. Artikulācijas aparāta anatomiskās izmaiņas;
3. Fonemātisko procesu mazattīstība;
4. Neatbilstīgs runas atdarināšanas paraugs;
5. Daudzvalodība ģimenē;
6. Pieaugušo pielāgošanās bērna runai.

“Mātes- bērna saskarsmes loma runas attīstībai. Fiziskās dzirdes traucējums sekmē runas dzirdes analizatora funkcionālo mazspēju, kas sekundāri kavē runas kustību analizatoru darbību. Šis skaidrojums ir ņemams vērā, analizējot skaņu izrunas daudzveidīgos traucējumus bērna runā pirmsskolas vecumā. Minēto iemeslu dēļ bērnam ar dzirdes traucējumiem pat pusaudžu vecumā ir sastopamas skaņu izrunas polimorfās formas, kad izrunas kļūdas joprojām aptver lielu skaņu skaitu. Bērnam ar dzirdes traucējumiem dzirdes organisko bojājumu vai funkcionālo traucējumu palīdz novērst surdopedagogs, kas ar kompensējošiem un korigējošiem līdzekļiem veido bērnam mākslīgi vārdisko valodu. Artikulācijas aparāta anatomiskās izmaiņas veido: sejas (lūpas, cietās un mīkstās aukslējas) šķeltnes, nepareizas zobu rindas attiecības, zobu un mēles attīstības anomālijas, īsa mēles saitīte u. c. Minētajos gadījumos visbiežāk izrunas deformācija skar vairākas skaņas vai skaņu grupas. Piemēram, ciešā mēles saitīte traucē bērnam pacelt mēli pret cietajām aukslējām, kas kavē priekšējo mēleņu r, l, š, ž, č, dž izrunu. Artikulācijā piedalās izrunas orgāni- lūpas, mēle, mīkstās aukslējas, žāva un rīkle, kā arī muskulatūra, kas kustina apakšējo žokli. Pareiza skaņas izruna ir atkarīga no pareiza runas orgānu stāvokļa, tādēļ jāpalīdz bērnam novērst izrunas kļūdas, paskaidrojot un parādot runas orgānu- mēles, zobu, lūpu- pareizo stāvokli.” (Celitāne, 2007,67)

Aktīvo runas orgānu, it īpaši ierobežotās lūpu, mēles kustības, traucē artikulācijas orgāniem ieņemt atbilstošu pozīciju (kinestētiskā kustība), veikt plūstošu kustību sērijveida pārnesei (kinētiskās kustības). Skaņu izrunas grūtības ir cieši vienotas ar fonemātisko procesu attīstību. Fonemātiskā uztvere pilnveidojas līdztekus bērna runas attīstībai. Smalki diferencētā valodas dzirde palīdz nodalīt vārdā skaņas, kas ir tuvas pēc artikulācijas vai akustiskām pazīmēm (piemēram, bēda- pēda; seja- sēja; šūt- sūt). Fonemātiskās uztveres traucējumu gadījumā ir grūti izprast ne tikai bērna teikto, bet nepareizā izruna dezorganizē bērna vārdu krājumu, kavē fonemātisko priekšstatu un fonemātiskās uztveres veidošanos, kas ir pamatnosacījums lasīt- rakstīt prasmei Bērna runas attīstībā svarīga nozīme ir valodas apguves videi. Pieaugušā nepareiza skaņu izruna, piemēram, starpzobu izruna, veido bērnam neatbilstošu runas atdarināšanas paraugu, kam mazais seko, jo cita parauga nav. Tieši tāpēc vecākiem uzmanīgi jāvēro tā pieaugušā pareizrūna, kas mazo aprūpē viņa prombūtnes laikā. Skaņu artikulācijas precīzāku un ātrāku apguvi sekmē optiskā (redzes) kontrole, tādēļ bērns ir radināms sarunas laikā skatīties sarunbiedra sejā. Zinošs un gudrs aprūpētājs neatdarinās bērna šļupstus, bet precīzi un skaidri izrunās bērna nepareizi teikto, tā nodrošinot neuzspiesti un pakāpeniski skaņas nepareizās izrunas novēršanu. Pieaugušais ir galvenais un noteicošais starpnieks starp bērnu un viņa pasauli valodas jomā, kura attieksme, zināšanas, prasmes veicina

ne tikai skaņu pareizizrunu, bet runas attīstību veselumā. Agrā bērnībā un pirmsskolas vecumā rotaļdarbībā bērns uzkrāj pieredzi par vārdu nozīmēm, to saistību ar apkārt notiekošo. Līdztekus vārda uztverei un jēdzieniskai izpratnei ne mazāk svarīga ir pareiza un skaidra skaņu izruna, kas nodrošina ne tikai vārda akustisko ietēru, bet vienlaicīgi veic vārdu nozīmju precīzu diferencēšanu. (Miltiņa, 2005)

“Mācoties runāt, veidojot savu valodu, bērni daudz atdarina. Ir bērni prātnieki, par kuru filozofēšanu pieaugušo stilā klausītāji smaida. Ir mazas meitenes, kas lieliski atdarina māmiņu telefonsarunas ar draudzenēm vai krāsošanos pie spoguļa, papildinot to ar emocionāliem izsaučieniem un nopūtām. Par nevēlamu piemērošanos var uzskatīt nepareizi izteiktu bērna atbildi, ja pieaugušā jautājums bijis nepareizi formulēts. Bērnā paliek atmiņā arī pieaugušā runas stils, tonis un intonācija.” (Markus, 2003)

Artikulācijas aparāta treniņš (vingrinājumi), kas ietver sevī:

- 1) elpošanas vingrinājumus,
- 2) vingrinājumus mēles muskulatūras stiprināšanai,
- 3) lūpām.

Artikulācijas aparāta vingrinājumi- tādi vingrinājumi, kuros tiek vingrinātas atsevišķas vai vairākas artikulācijas daļas (mēle, lūpas). Norādāmā vieta ierādāma fonemātiskās dzirdes vingrināšanai. (Apele, 2011, 7)

1. Elpošanas vingrinājumi. Runas elpošana attīstās pakāpeniski bērna runas un valodas attīstības gaitā, taču agrīni radušies patoloģiski priekšnosacījumi, kā arī stājas traucējumi kavē runas elpošanas pilnveidi. Jāatzīmē, ka bērns varētu pareizi elpot un runāt tikai tad, kad nesusprindzinās kaklu, plecu muskuļus, turēs galvu taisni, brīvi un dabiski pārvaldīs ne tikai rokas, bet arī citas ķermeņa daļas. Pareizas elpošanas aktivizēšanai nozīmīgi ir vingrinājumi, kas noņem ķermeņa muskuļu spriedzi. Izrunājot vārdus, cilvēks ir spiests ieelpot tik daudz gaisa, lai tā pietiktu izrunājot garākus vārdus un teikumus. Tie palīdz arī kā profilakses līdzeklis elpceļu saslimšanas gadījumos. (Adamsa, Struka, Tilmane – Karusa, 2000)

2. Vingrinājumi mēles muskulatūras stiprināšanai. Mēle pilda daudzas dzīvībai svarīgas funkcijas. Zīdaiņa vecumā, mēle ir galvenais uztveres orgāns. Ja mēles artikulācijas vai rīšanas laikā kustas nepareizi un sitas pret zobiem, tā pakāpeniski var mainīt zobu stāvokli par vairākiem milimetriem. Mēle spēj mainīt aukslēju formu un žokļa izliekumu. Pareiza artikulācija līdz ar mēles kustīgumu pastiprina mēles sensitivitāti (uztveres jūtīgums), lai to attīstītu, jāveic dažādi vingrinājumi. (Adamsa, Struka, Tilmane – Karusa, 2000)

Šie vingrinājumi ir sevišķi svarīgi, mācoties skaņas R, L. Jāpanāk mēles muskulatūras elastība, jo daudzas skaņas tiek izrunātas ar mēles palīdzību. Jāatceras, ka vingrinājumus nedrīkst izmantot, pirms nav izlabotas skaņas. (Zaķe, 2000)

3. Lūpu vingrinājumi. Ja lūpas attīstās normāli, tās veic arī priekšzobu atbalsta funkciju. Zema lūpu aktivitāte kavē pareizu mutes aizvēšanu un bieži negatīvi ietekmē zobu stāvokli. Biezas un atkārušās lūpas norāda uz mazkustīgu muskulatūru. Arī nepareizas formu lūpas, piemēram, īsa augšlūpa, it kā uz iekšu ievilkta vai uz āru izstieptas lūpas, liecina par muskulatūras vājumu. Ja mute ir patstāvīgi atvērta, elpošana noris caur muti. Tas nelabvēlīgi ietekmē daudzas dzīvībai svarīgas ķermeņa funkcijas (veidojas nepareiza stāja, gremošanas traucējumi u.c.). Bieži vien novērojami arī slikti ieradumi- lūpu laizīšana, košļāšana, pārāk cieša to sakniebšana- tas liecina par lielu sasprindzinājumu. Nevēlamās parādības ir iespējams novērst ar attiecīgiem vingrinājumiem un rotaļām. (Adamsa, Struka, Tilmane – Karusa, 2000) (skatīt pielikumu nr.2)

Pirms uzsākt kādu rotaļu vai vingrinājumu ar bērnu, jāņem vērā daudzi aspekti.

1. Darbības veidam jābilst bērna vecumam un pieredzei, to saturam jābūt pēc iespējas interesantākam. Noteikti jāpadomā, kādam mērķim kalpos izvēlēta rotaļa, vingrinājums, ko tie dos bērna attīstībai;
2. Rotaļas un vingrinājuma uzdevumam jābūt atbilstošam bērna spējām. Teikšanu bērnam priekšā ir jāaizmirst, lai neradītu viņā slinkumu un paviršību;
3. Bērni vienmēr izjūt gandarījumu, ja skolotājs nevis tikai organizē rotaļnodarbības, bet netieši vada vai piedalās tajā;
4. Ļoti daudz ikdienā sastopamas darbības var pavadīt ar runu. Tāpat par interesantu rotaļu var pārvērst jebkuru sadzīvisku lietu. Veicot vienkāršas pašapkalpošanās iemaņas, piemēram, pogu un auklu aiztaisīšanu pirms došanās pastaigā, uzaicināt bērnu saskaitīt cik pogas jāaizpogā, vienlaicīgi pogojojot un skaitot;
5. Skolotājs nedrīkst aizmirst ikdienas steigā ar bērnu parotaļāties, pasmieties un biežāk būt kopā! Dažreiz ir labi arī vienkārši aprunāties par lietām, kuras atrodas apkārt. Protams, tas prasa no pieaugušajiem lielu pacietību. (Zaķe, 2000)

Attīstoties runai, attīstās arī citas bērna kognitīvās spējas- bagātinās domāšana, iztēle, uzlabojas bērnu savstarpējās attiecības. Līdz ar runas apguvi rotaļa kļūst mērķtiecīgāka, radošāka un sabiedriskāka. (Dzintere, Stangaine, 2009)

Visi vingrinājumi un rotaļas notiek pieaugušo vadībā. Sākotnējā vingrinājumu apguvē nozīmīga vieta ir ierādāma pieaugušā paraugam. Skolotājs, mācot skaņas izrunu, piedāvā bērnam ieskatīties mazajā spogulītī, kurā bērns apzināti apgūst lūpu pareizu iestiepumu, zobu rindu pavērumu, mēles noteiktās daļas konkrēto atrašanās vietu. Tam seko paredzēto burtu apguve. Skolotājs un logopēds šajā darbā ir bērna iedrošinātājs, uzteicējs, izpildāmo darbību precizētājs. Skolotāja un logopēda darba efektivitāte tiks sasniegta pilnībā, ja tiks atrisināts viens no sarežģītākajiem uzdevumiem- novērst atšķirības starp skolotāju un vecāku pozīciju par runas attīstību bērniem. Vecāki bieži vien spontāni pārtrauc palīdzēt, atbalstīt bērnu, labojot viņu skaņu izrunu, jo viņiem nav nepieciešamās pedagoģiskās zināšanas un prasmes. Vecāki brīžiem pat nevar atrast brīvu laiku, lai palīdzētu savam bērnam veikt skaņu izrunas vingrinājumus. Līdz ar to atgriezeniskās saites trūkums no ģimenes liedz skolotājam iespēju būt pietiekoši informētai par bērna runas ikdienu mājās. (Чумакова)

Lai bērns precīzi izrunātu skaņas, vecākiem jāsāk rūpīgi ieklausīties jau pirmajās bērna izrunātajās zilbēs- kā bērns tās izrunā. Lielākoties līdzskaņu, īpaši mēleņu izrunāšana bērnam sagādās grūtības. Vecākiem uzmanīgi, aicinot talkā izdomu, jāpalīdz bērnam ar grūto skaņu tikt galā.

Dažkārt var būt nepieciešama logopēda konsultācija. Galvenais- labošanu nedrīkst sasteigt. (Apele, 2011, 8)

Vecākiem ir svarīgi pamanīt dikcijas problēmu runas attīstības sākumposmā, apmēram 2-3 gadu vecumā, kad runa sāk attīstīties ļoti aktīvi. Ir daudz faktoru, kas ietekmē spēju skaidri runāt. Eksperti vispirms atzīmē tos, kas ietekmē dikcijas attīstību. Sliktu dikciju bērniem var izraisīt:

1. Skaņu izrunas pārkāpšana;
2. Dažu skaņu neesamība runā;
3. Klusinātu skaņu aizstāšana ar balsīm;
4. Garu un sarežģītu vārdu samazināšana;
5. Zilbju pārkārtošana vietās;
6. Mīkstinošas skaņas;
7. Skaņu aizstāšana ar līdzīgu skaņu.

Dažos gadījumos slikta dikcija ir saistīta ar hiperaktivitātes, uzmanības nestabilitātes un sliktas paškontroles attīstību. Ar pedagoģijas zinātnes un medicīnas progresu daudzas problēmas, kas saistītas ar dikciju, var viegli novērst. Vairumā gadījumu dikcijas uzlabošanai pietiek ar regulāriem artikulācijas vingrinājumiem.” (Васильевна, 2012)

Darba autore secina:

- runas kultūra sevī ietver pareizu, saturam atbilstošu visu valodas līdzekļu izmantošanu – izrunas kvalitāti, raksturojošos elementus, kā arī izteiksmīgas runas elementus un ar tiem saistītos kustību līdzekļus. Skaņu izrunas kultūras attīstīšanā ietilpst deviņi uzdevumi;

- bērnu valodas pareizas attīstības priekšnosacījumi ir laba bērna un vecāku veselība; skaidra, nesteidzīga, bērnam saprotama un gramatiski pareiza vecāku runa.

- bērnam ir jātrenē skaņu izruna, lai dikcija būtu skaidra un saprotama visiem. Lai to varētu panākt, ir nepieciešams veikt dažādus artikulācijas vingrinājumus, kas sekmēs skaņu pareizu izrunu.

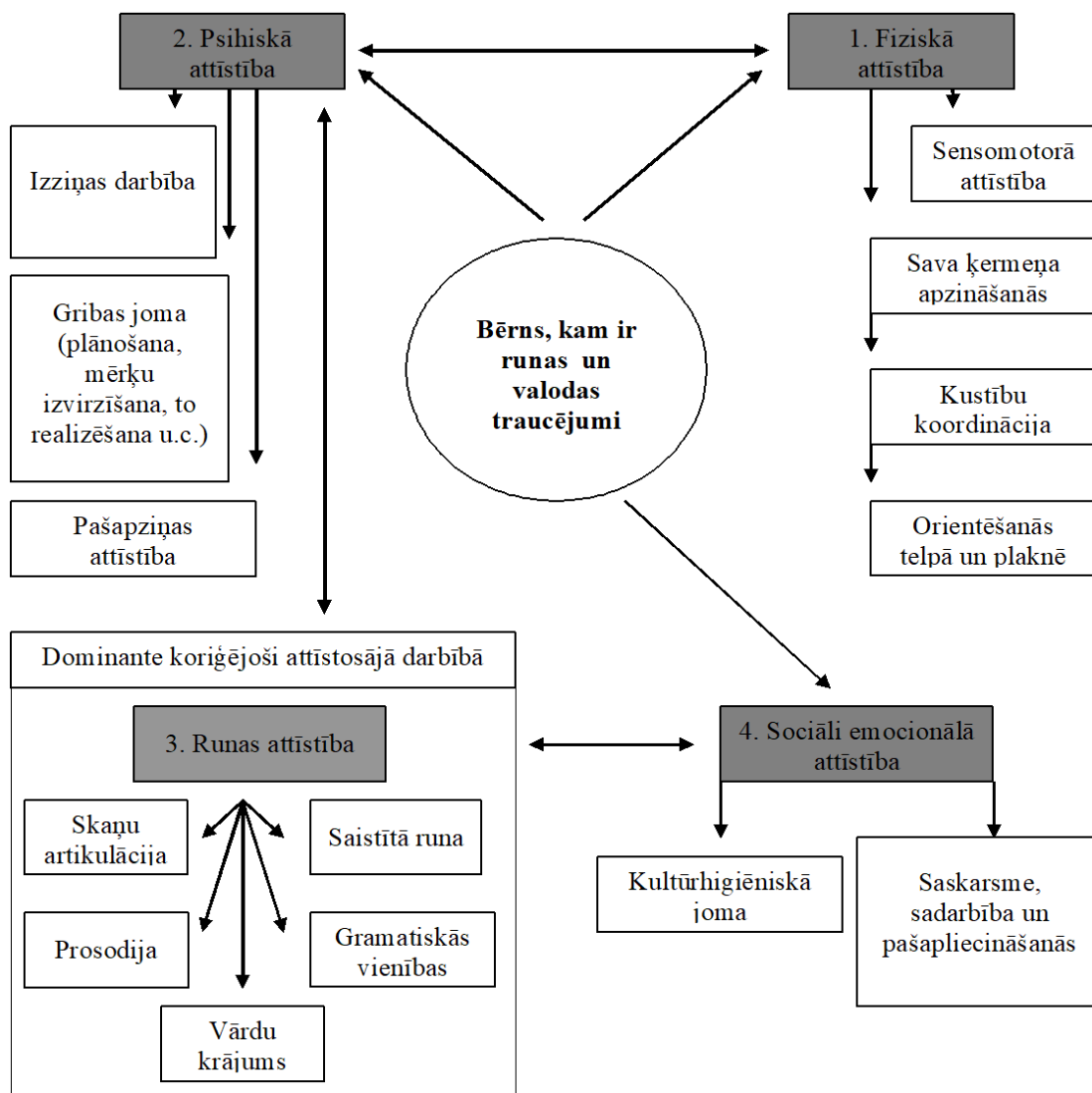
1.2. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums problēmas aspektā

Dzimtās valodas skaņas bērns apgūst vispirms- mācās pareizu skaņu izrunu. Skaņu izrunas apguve balstās uz latviešu valodas fonētikas un ortoēpijas likumiem. Pedagoģa mērķtiecīgā vadībā bērns apgūst ne tikai pareizu skaņu izrunu, bet arī runas kultūru, pareizu skaņu izrunu, bet arī runas kultūru, pareizu intonāciju, tempu, balss stiprumu. Ļoti svarīgi ir apgūt izteiksmīgu runu. Pirmsskolas vecums ir ļoti svarīgs posms visu šo runas īpašību veidošanā. Tīra un skaidra skaņu izruna, pareizi dzirdēts un izrunāts vārds ir lasītmācīšanas un rakstītmācīšanas pamatā. (Markus, 2015)

Četru gadu vecumā bērns precīzāk izklāsta savas domas, pilnīgāk veido izteikumus, runa kļūst saistītāka, attīstās sarežģītākas runas formas, paplašinās monoloģiskie stāstījumi, piedalās kolektīvās sarunās, var pārstāstīt pasakas un īsus stāstiņus, veidot stāstījumu pēc attēla. Bērni mācās piemeklēt vārdus ar pretēju nozīmi–antonīmus un līdzīgu nozīmi – sinonīmus. (Коноваленко В. В. ,Коноваленко С. В., 2003)

Aplūkojot 1.attēlu, runas attīstības sadalījumu, darba autore nonāk pie secinājuma, ka skaņu artikulācija, vārdu krājums, prosodija, saistītā runa un gramatiskās vienības ir svarīgi elementi, lai bērnam runa būtu skaidra un saprotama.

1.attēls. Logopēdiskais koriģējoši attīstošās darbības modelis bērna veseluma skatījumā

Sasniedzot četrus gadu vecumu bērns var pastāstīt par to, ko redzējis, dzirdējis, uzzinājis, ko pats vēlas pastāstīt, uztvert pasakas, stāstus, atbild uz jautājumiem. Ir bērni, kuriem vēl ir grūtības atstāstīt pasaku vai stāstu. Četrus gadus vecumā bērns ir daudz patstāvīgāks, var piedalīties mākslinieciskajās darbībās, dažādās rotaļās, dzīves reālās situācijas modelējot, pārdzīvo un jūt līdzīgi citiem. Bērna iniciatīva nostiprinās, ja ir iespēja izvēlēties darbības veidus, dažādas mākslinieciskās darbības formas, materiāla izvēlē, runas un valodas attīstībā. (Prindule, 1994)

Anna Baumanē (1976) norāda, ka nepareiza skaņu izruna bērnam līdz piecu gadu vecumam ir pārejoša parādība. Bērnam sešu gadu vecumā ir attīstījusies jau fonemātiskā dzirde (spēja atšķirt smalki diferencētās skaņas, piemēram, [s]-[z], [k]-[g]). Šajā vecumā bērni spēj analizēt skaņas, kas veido vārdus. Tas nozīmē, ka viņi ir sagatavoti lasīt un rakstīt prasmes apgūšanas procesam. (Baumanē, 1976)

Vidējā pirmsskolas vecumā bērniem strauji uzlabojās dzimtās valodas skaņu izruna, vairumam bērnu noslēdzas skaņu apguves process, runa kļūst skaidrāka, tīrāka, pieaug runas aktivitāte, sāk apgūt monoloģisko runu, precīzi var aprakstīt attēlā redzamo, neprot vēl izdarīt spriedumus, nemēģina meklēt kontekstu. (Lubļinska, 1979)

Skaņu izrunas kultūras attīstīšanās var izdalīt vairākus uzdevumus:

- veidot pareizu skaņu izrunu,
- pilnveidot dikciju,
- vingrināt pareizu vārdu izrunu,
- veidot literāri pareizu valodu,
- regulēt runas tempu un balss stiprumu,
- veidot izteismīgu runu,
- attīstīt runas dzirdi,
- attīstīt pareizu runas elpošanu,
- attīstīt artikulācijas aparātu (Kalniņa, Skrube, 1983).

Bērnam vispirms attīstās runas dzirde, runas skaņu uztvere, bet skaņu izruna attīstās vēlāk. Skaņu izrunas pilnveidošana notiek trīs posmos:

- 1) artikulācijas aparāta sagatavošana,
- 2) skaņas izrunas precizēšana,
- 3) skaņas izrunas nostiprināšana vārdos un frāzēs.

Pirmais posms vairāk attiecas uz jaunāko grupu bērniem un tā īstenošanai izmanto īpašas rotaļas un vingrinājumus. Vidēja vecuma bērniem krasi samazinās nepareizi izrunāto skaņu daudzums, izzūd izlaidumi un pārveidojumi vārdu zilbēs, tāpēc pedagoga darbs vairāk tiek virzīts uz citu uzdevumu izpildi skaņu izrunas kultūrā. Viens no sarežģītākajiem jautājumiem skaņu izrunas kultūras veidošanas darbā ir intonācijas vingrināšana, jo tas ir komplekss, kas ietver balss tembra, tempa, ritma, loģiskā uzsvara atbilstošu izmantošanu. Katram bērnam ir dabisks izteismīgums ikdienas runā, bet runas attīstības nodarbībās bērns apgūst tīšo, apzināto izteismīgumu. Jaunākajās grupās ieteicams šo runas dabiskumu saglabāt. Visās vecuma grupās bērni jā māca pielāgot savu balsi apstākļiem, saudzēt to. Jāpiemin, ka liela

nozīme bērnu skaņu izrunas kultūras attīstībā ir muzikālās audzināšanas nodarbībām, jo atsevišķi uzdevumi sakrīt: balss stipruma regulēšana, runas tempa un ritma attīstīšana, elpošanas vingrināšana, skaidras dikcijas veidošana (Kalniņa, Skrube, 1983).

Runas dzirdes attīstīšana ir virzīta uz to, lai bērnam izstrādātos māka uztvert dažādas runas skanējuma nianšes: uztvert skaņu izrunas pareizību, precizitāti, vārdu skaidru izrunu, balss paaugstināšanu un pazemināšanu, runas tempa paātrināšanu un palēlināšanu, tembrālo nokrāsu; arī lai pilnveidotos fonemātiskā dzirde.

“Mūža pirmie četri gadi ir visnozīmīgākais posms cilvēka valodas attīstībā, jo tad izveidojas indivīda pirmā valoda un priekšstats par valodu vispār. Tas ir vienreizējs, neatkārtojams process.” (Rūķe- Draviņa, 1992). Ne visiem bērniem šis process rit vienlīdz rezultatīvi, tāpēc bērniem pirmsskolas vecumā pedagogi turpina prasmju un iemaņu izkopšanu: prasmi darināt visas dzimtajai valodai nepieciešamās fonēmas, lietot runā tos vārdus, kuru forma un nozīme ir apgūta, pilnveidot valodu morfoloģiski un sintaktiski, sakarīgi un secīgi izteikt savas domas. Jaunāka vecuma bērniem ir vieglāk saskatīt un nosaukt priekšmetu atšķirīgās īpašības, tādēļ tas arī jāizmanto, lai sekmētu bērnu runas aktivitāti. Zināms, ka jaunākā vecuma bērniem ir vieglāk runāt par to, ko viņi redz, tādēļ arī tas jāņem vērā, ja mērķis ir bērnu valodas attīstība un runas aktivitāte. 4 gadu vecumā bērnu runa ir sakarīgāka, plašāks ir vārdu krājums. bērni labi atšķir priekšmetu raksturīgās īpašības, grupē priekšmetus, klasificē, līdz ar to strauji pieaug bērnu runas aktivitāte.

Bērna runas attīstību nosaka sociāli ekonomiskā vide, kurā viņš aug. Bērna vārdu krājums 4 gadu vecumā ir 1500 vārdu, ar tendenci ievērojami pieaugt. 5 gadu vecumā vārdu krājums ir ap 2000 vārdu. Šajā vecumā ir grūti veidot jautājuma un nobeiguma teikumus ar vārdu kārtības maiņu. Pēc piecu gadu vecuma šis process vairs grūtības nesagādā.

Četru gadu vecumā strauji palielinās aktīvais vārdu krājums, bērns vārdu krājums ir 1500– 2000 vārdu, runā lieto vārdus jēdzienu apzīmēšanai, ar katru no tiem saprotot objektus, ar kuriem ir iepazinies apkārtnē. (Miltiņa, 2005)

I. Miltiņa arī apkopojusi dažādu pedagogu un pētnieku domas par četrus gadus vecu bērnu vārdu krājuma apjomu (skat.1. tabulu).

Aplūkojot tabulu, secinu, ka vidējā pirmsskolas vecumposma bērnam ir jāzina līdz 2000 vārdiem. To apstiprina arī citi autori savos darbos.

1. tabula. Vārdu krājuma kvantitatīvais pieaugums dažādu autoru skatījumā

(Miltiņa, 2005, 39).

Bērna vecums	Vārdu min./maks.	Autors
2 gadi	30 – 40 vārdi	M. Hvatcevs
3 gadi	Ap 300 vārdu	
4 gadi	Ap 2000 vārdu	
2 gadi – 2 gadi 6 mēneši	171 – 509 vārdi	O. Pravdina
3 gadi – 4 gadi	598 – 2346 vārdi	
2 gadi – 3 gadi	Ap 115 – 440 vārdu	V. Rūķe – Draviņa
3 – 4 gadi	Pāri 1645 vārdiem	
2 gadi – 2,5 gadi	Ap 50 -200 vārdu	K. Smita, I. Strika
3 gadi – 3,5 gadi	Ap 500 – 800 vārdu	
4 gadi	1500 – 2000 vārdi	

Aplūkojot tabulu, secinu, ka vidējā pirmsskolas vecumposma bērnam ir jāzina līdz 2000 vārdiem. To apstiprina arī citi autori savos darbos.

Valodas izpratnei par maz ir zināt vārdu leksisko nozīmi. Jāzina arī šo vārdu gramatiskās attiecības, jo bērns var nesaprast šo vārdu gramatiskās formas teikumā. Ja gramatisko formu nozīme bērnam nav skaidra, viņš nesaprot teikumā izteikto domu. Pedagogam jā rūpējas par to, lai bērns pēc iespējas ātrāk un pareizi dzirdētu visas dzimtās valodas gramatiskās formas un apjēgtu to nozīmi.

Nav neviena bērna, kurš neveidotu savus vārdus. Izmantojot priedēkļus un piedēkļus, bērni no kāda vārda saknes veido savai izpratnei un attiecīgajai situācijai piemērotu vārdu: "latvieši" un "krievieši ". Bērni kļūdās lietojot piedēkļus un priedēkļus, kļūdās darbības vārdu locījumos: "sita"- "sitīja", lieto lietvārdus nepareizos locījumos, nesaskaņo tos ar īpašības vārdiem dzimtē, skaitlī un locījumā. Bieži vien bērni savā runā tagadnes vietā lieto pagātņi, bet nākotnes vietā- arī pagātņes formas. Biežas gramatisko formu kļūdas ir prievārdu lietošanā un apstākļa vārdu lietošanā. sastopamas arī dialektu kļūdas, bet tās novērst ir grūtāk, ja bērns pastāvīgi dzird šo runu no pieaugušajiem (Kalniņa,Skrobe, 1983).

Vecākajās grupās galvenā uzmanība veltāma valodas sintaksei un fonemātiskās dzirdes attīstībai. Bērnu teikumi bieži vien ir " nabadzīgi", tajos ir nepareiza vārdu secība, bērni nepareizi lieto ģenētīva formu sieviešu dzimtes vārdiem vienskaitlī.

Prasme stāstīt palīdz bērnam būt sabiedriskam, pārvarēt kautrību un rada ticību saviem spēkiem (Kalniņa, Skrube, 1983). Var uzskatīt, ka dialogiskā runa attīstās un pilnveidojas jau jaunākajās grupās, bet monoloģiskā runa, pedagoga vadīta, pilnveidojas vecākajās grupās. Ap 5 gadu vecumu tā izpaužas kā jauna sazināšanās forma. Bērniem 5 gadu vecumā jāapgūst monoloģiskās runas veidi- stāstīšana un atstāstīšana. Šiem runas veidiem ir daudz kā kopīga un arī atšķirīga. Bērnu stāstījumiem jāatbilst noteiktām prasībām, un svarīgi ir, lai tas patiešām būtu monologs. Šādas iemaņas piemīt bērniem vecākās grupas vecumā gada beigās. Sagatavošanas grupas bērnu vārdu krājums, zināšanas, prasmes un iemaņas varētu būt pietiekošas, lai pedagogs izvirzītu stingrākas prasības- mērķtiecība, darbības secība, tieša runa, tēlaini izteicieni. Šī vecuma bērni jāpieradina klausīties citu runātāju un jā māca izteikt savu vērtējumu par dzirdēto (Kalniņa, Skrube, 1983).

Sarma Lindenberga un Anastasija Irbe (2014) norada, ka līdz piecu gadu vecumam bērnam vajadzētu sadzirdēt visas skaņas, tātad arī izrunāt visas dzimtās skaņas, nevajadzētu kādu skaņu aizvietot ar citu skaņu vai kādu skaņu izlaist. Pareiza dzimtās valodas skaņu izrunas apguve līdz pieciem gadiem nav iespējama bez uzmanības koncentrēšanās. Bērniem piecu gadu vecumā vēl jūk skaņas [s] un [z], [k] un [g], [t] un [d], [p] un [b], [š] un [ž]. (Irbe, Lindenberga, 2014)

Bērna vecumposma attīstības likumsakarības ir viens no noteicošajiem faktoriem skaņu apgūvē. Noteiktā vecumā bērnam attīstās noteikta skaņa vai skaņas. Līdz piecu gadu vecumam bērnam ir jāapgūst [l], [š], [ž], [č], [dž] un [f] skaņa. Vēlāk no piecu līdz sešu gadu vecumam skaņa [r], piemēram, bērns četru gadu vecumā nevar iemācīties skaņu [r], jo viņa artikulācijas spējas nav vēl pietiekami nobriedušas. Neievērojot bērna fizioloģiskās īpatnības, pieaugušie bērnam nevis palīdz apgūt šo skaņu, bet, tieši pretēji, veido nepareizu skaņu izrunas attīstību. Nepareizi iemācīto skaņu izrunu vēlāk labot un precizēt ir vēl grūtāk. (Blūmentāle, Kalēja, Klatenberga, Kuške, Vabale, 2014)

Ž.Piažē apkopojis bērna valodas attīstību pirmsskolā dažādos vecumposmos. (skat.2. tabulu)

Aplūkojot tabulu, Žans Piažē atspoguļo, kuras skaņas sagādā grūtības valodas attīstībā. Pētīt bērnu darbību nodarbībās, novēroju, ka šajā vecumā bērni stāsta un iesaistās sarunās. Bērni veido pareizi formulētus teikumus, lai citi saprastu un spētu atbildēt.

2. tabula Pirmskolas vecuma bērnu valodas attīstības raksturojums: (Пиажэ, 1997)

<i>Psihiskais process</i>	<i>Jaunākais vecums 2-3 g</i>	<i>Vidējais vecums 4-5 g.</i>	<i>Vecākais vecums 6-7 g</i>
VALODA	Strauji attīstās runa. Paplašinās vārdu krājums. Runā īsos teikumos (2-4 vārdi). Daudz vārdu gramatiski nesakārtotā secībā. Sāk uzdot jautājumus. Rotaļu laikā pavada darbību ar runu. Atdarina skaņas. Vēl neizrunā visas skaņas.	Veido gramatiski pareizus teikumus. Pļāpīgi. Patīk dzejoļi, atskaņas, vārdu spēles. Veido teikumus 4-6 vārdi. Lieto valodu rotaļājoties. 4 g. – dažu skaņu izruna var sagādāt grūtības (r,h,l). 5 g. - pareizi izrunā visas skaņas.	Valoda tuvinās pieaugušo valodai. Veido garus sarežģītus teikumus. Veido dialogus. Veidojas egocentriskā runa, pamats iekšējai runai.

Pēc Ž.Piažē uzskatiem, pirmsoperāciju stadijas pirmsoperāciju fāzē bērni cītīgi lieto valodu, lai paši sev palīdzētu veidot jēdzienus. Viņu jēdzieni ir ļoti personiski un bieži vien nereālistiski, un tādēļ valodas formas apgūšanā izšķirošā ir pieredze. Ž. Piažē apgalvo, ka bērniem vajadzīga plaša pieredze, lai viņi saprastu sarežģītus sakarību apzīmējumus. Pirmsoperāciju stadijas intuitīvajā fāzē (4-7 gadi) bērni izdara secinājumus no neskaidriem iespaidiem un egocentriskiem uztvērumiem, kurus vēl neprot izteikt vārdiem. Tie pārtop loģiskā, racionālā izpratnē, bet lēnām. Uztvere bez vārdiem, t.i. bez simboliskās starpniecības ir biežs iemesls tam, ka bērni pārprot apkārtējās pasaules notikumus. Valoda kļūst arvien svarīgāka, arvien pieaug pastarpinājuma loma (Geidžs, Berliners, 1999, 97).

Lai sekmīgi apgūtu lasīt un rakstīt prasmi, liela nozīme ir fonemātiskās dzirdes attīstīšanai. Vārda un teikuma fonemātiskā analīze un sintēze ir grūts uzdevums. Fonemātiskā dzirde bērnam izveidojas samērā agri, bet ikdienā netiek izvirzīts uzdevums analizēt vārdus pēc atsevišķām skaņām, noteikt skaņu atrašanās vietu vārdā, noteikt skaņu secību vārdā (Biezā, Kauce, Kromāne, Līduma, 1971). Tas īpaši jāmāca, gatavojot bērnus skolai. No tā, cik labi bērns izprot skaņu būtību vārdā atkarīga ne tikai lasīt un rakstīt prasme, bet arī visa turpmākā valodas apguves gaita- gramatikas un ortogrāfijas izpratne.

Gramatiski pareizu valodu bērns apgūst klausoties un atdarinot pieaugušā- pedagoga runu. Gramatikas vingrinājumi vienlaikus nostiprina jau agrāk apgūto leksikas un fonētikas materiālu. Sākumā bērni no pieaugušā runas aizgūst vārdus tādā formā, kādā tos dzird. Pakāpeniski vārdu gramatiskās formas, ko bērns izmanto savā runā, iegūst noteiktu jēgu, viņš sāk tās izprast un lietot apzināti. Vecumā no 3-7 gadiem bērns apgūst morfoloģijas līdzekļu sarežģīto sistēmu, mācās izmantot gramatiskos līdzekļus. Visā pirmsskolas vecuma periodā bērna runā parādās daudz kļūdu. Pedagogs palīdz audzināt bērnus uzmanību pret vārdu skaņām un to mainību dažādās gramatiskajās formās (Kalniņa, Skrube, 1983, 75).

Valodas sintakses apgūšanu veicina pārrunas pēc vērojumiem, ekskursijām, arī literāro darbu atstāstīšanu lomās, vingrināšanās sadomāt teikumus pēc attēla, pēc dažādiem noteikumiem (tēmas, dotiem vārdiem). Lai bērni runā lietotu gramatiski pareizas vārdu formas, nepieciešams viņos izstrādāt dinamisko stereotipu, stingru nosacījumu refleksu sistēmu attiecībā uz dažādām valodas gramatiskajām izpausmēm. Atkārtošana nepieciešama, lai neaizmirstu, lai izstrādātos gramatiski pareizas valodas iemaņas, lai veidotu paradumu runā lietot gramatiski pareizas vārdu formas. Dažreiz darbs pie 2-3 vārdu gramatisko formu apgūšanas un nostiprināšanas var ilgt mēnesi. Galvenais mācīšanas paņēmiens ir audzinātājas gramatiski pareizas vārdu formas, teikuma paraugs, paskaidrojums un atkārtojums, arī norāde uz bērna pareizu valodu, dažreiz- labošana vai pateikšana priekšā ar audzinātājas vai cita bērna starpniecību (Kalniņa, Skrube, 1983, 80).

Bērnu savstarpējās, jeb sociālās sarunas pētījis Žans Piažē (2002), sociālā runa norāda, ka bērns grib uzturēt saskarsmi ar klausītāju, savu runu viņš adresē savam klausītājam, uzklausa, ko pauž klausītājs, cenšas savu klausītāju pārliecināt, ja neizdodas, tad apmierinājās ar klausītāja viedokli. Bērni runā viens pēc otra, tomēr katra bērna sacītam ir maz kopīga no iepriekšējā runātāja, bērns runā drīzāk ar pārtraukumiem, lai arī otrs bērns varētu izteikt savu viedokli, šādu runas komunikāciju sauc par kolektīvo monologu, kas notiek bērnu grupā, veidojot garākus vai īsākus teikumus, kas seko viens otram (Piažē, 2002).

Runas apgūšana un praktiskās pieredzes straujais pieaugums paplašina bērna iespējas vispārināt, paredzēt un izmantot jau apgūto jēdzienu vai darbību jaunos apstākļos (Lubļinska, 1979, 70).

Iepriekš izziņāto var aplūkot Ž.Piažē izveidotajā tabulā (skat.3 tabulu). Aplūkojot tabulu, var secināt, ka bērna egocentriskā runa ir saistīta ar skaņu izrunāšanu monologā. Klausoties bērnus sarunājoties vienu ar otru, vidējā pirmsskolas vecumposmā viens otru uzklausa, arī aizrāda un klausoties nepareizi izrunātos vārdos, labot.

Ž.Piāžes tabulā aplūkojams runas grupas un kategorijas pēc kā var secināt, kā veidojas bērna saziņa ar citiem.

3. tabula. Bērnu runas funkciju klasifikācija (Piuažé, 1997)

Runas grupa	Nr.	Runas kategorija	Paskaidrojums
Egocentriskā runa	1.	Atkārtojumi	Tie ir vārdu un zilbju atkārtojumi, ko bērns atkārtos sava prieka pēc, nedomājot par to pie kā vērsties, ne arī par to, lai izrunātu saprotamus vārdus.
	2.	Monologs	Bērns runā pats ar sevi, it kā skaļi domātu, ne pie viena nevēršas.
	3.	Monologs divatā vai kolektīvais monologs	Nerūp, lai būtu uzklauts vai saprasts. Sarunu biedra pozīcija netiek ņemta vērā.
Sociālā runa	4.	Adaptētā informācija	Bērns pastāsta par savām domām, paziņo sarunu biedram par to, kas viņu varētu interesēt vai ietekmētu viņa uzvedību, pat strīdu izmanto, lai sadarbotos un sasniegtu kopējo mērķi. Ja bērns ir sarunu biedrs, tad tā ir adaptētā informācija, ja bērns runā tikai ar sevi, nerūpējoties par otra pozīciju, tad tas ir kolektīvais monologs.
	5.	Kritika	Šajā grupā iekļaujas visas piezīmes saistībā ar citu cilvēku darbību, uzvedību, kas pēc rakstura ir līdzīga adaptētajai informācijai. Šie aizrādījumi drīzāk ir efektīvi nevis individuāli. Tie akceptē savu „Es,” bet pazemina otra „Es”.
	6.	Pavēles, lūgumi un brīdinājumi	Šeit ir izteikta viena bērna iedarbība uz otru.
	7.	Jautājumi	Vairums bērnu uzdodot jautājumus izraisa atbildi, tādēļ tie attiecas uz sociālo runu.
	8.	Atbildes	Tās ir atbildes uz bērna uzdotajiem jautājumiem, bet ne atbildes dialoga laikā uz teikumiem, kas nav jautājumi, bet gan informācija.

Ž.Piāžes tabulā aplūkojams runas grupas un kategorijas pēc kā var secināt, kā veidojas bērna saziņa ar citiem.

Bērna dzīves laiks ir tas laiks, kad viņš uzkrāj savu paša pieredzi un apgūst pieaugušo cilvēku pieredzi, kad bērns dzīvo satura bagātā saskarsmē ar apkārtējiem cilvēkiem- pieaugušajiem un vienaudžiem, tas ir bērna aktīvās darbības laiks, kas veltīts izziņai, novērošanai, jaunradei, rotaļām, darbam, pārdomām, kļūdām, meklējumiem un strīdiem (Ļubļinska, 1979, 115).

Ar katru gadu paplašinās to cilvēku loks, ar kuriem bērns stājas saskarsmē, un, mainoties dzīves apstākļiem, kļūstot bagātākam un pilnvērtīgākam bērna darbības un aktīvās saskarsmes saturam, bērna attīstība noris straujāk. Šajā vecumā viens no vissvarīgākajiem pedagoga uzdevumiem būtu nodrošināt bērnu ar saturā bagātu saskarsmi un attīstošiem darbības veidiem. Jaunākā vecuma bērniem nepieciešams vingrināties izpildīt mazus un konkrētus uzdevumus, kas dod iespēju iepazīties ar priekšmetu savstarpējām attieksmēm. Domāšana ir šo dažādo attieksmju atklāšana- nolūka attieksmes, cēloņa attieksmes daudzuma attieksmes (Ļubļinska, 1967, 117). Bērnu pašu atklājumi un jautājumi pieaugušajiem kļūst par bērna augošās zinātkāres izteicējumiem. Attīstīt zinātkāri ir ļoti svarīgi, tā norāda uz prāta darbības augstākās formas attīstību- loģisko domāšanu.

Darba autores secinājumi par vidējā pirmsskolas vecuma bērnu raksturojumu aplūkojot dikcijas un skaņu attīstību:

- valodas skaņu nevainojama izruna ir pamats, uz kura ir balstās bērna valoda, lai varētu pilnībā izmantot spēju sazināties. Runa palīdz cilvēkiem spert pirmos soļus pasaules izzināšanā, izteikt savu domu, verbāli komunicēt ar citiem;
- runas kultūra sevī ietver pareizu, saturam atbilstošu visu valodas līdzekļu izmantošanu. Tā ietver skaidru runu, raksturojošos elementus (skaņu izrunu, dikciju utt.);
- gramatiski pareiza valoda un vārdu krājums bērnam veidojas klausoties pieaugušā, spēlējot didaktiskās rotaļas, stāstot par saviem pārdzīvojumiem, vidējā pirmsskolas vecuma bērniem vārdu krājumā jābūt 1500 vārdiem, lai spētu paskaidrot, izteikties un sazināties ar citiem.

1.3. Mīklu minēšanas procesa iespējas dikcijas pilnveidei

Mācību procesā gan vecāki, gan skolotāji var izvēlēties, kā integrēt dikcijas vingrinājumus ikdienā vai mācību procesā, piemēram, sarīkot tematiskā burta dienu. Brīnišķīga dienas daļa, kurā iekļaut dikcijas un balss vingrinājumus, ir rīts. No rītiem nepieciešams “iedarbināt” ne tikai savu ķermeni, bet arī runas aparātu. Izkustinot mutes muskuļus ar dažiem mēles mežģiem, Jūs būsiet atmodinājis arī ķermeņa daļu, par kuru mēdzam aizmirst – balsi. Turklāt balss atvēršanas treniņi iekļauj vairākas kustības ar ķermeni! Atrodiet laiku no rīta kopā ar bērniem izpildīt elpošanas vingrinājumus, un Jūsu diena būs sākusies ar enerģijas pieplūdumu!

Un atcerēsieties, ka bērniem ir ļoti svarīga vecāku uzmanība. Lai kopīgi pildīti dikcijas treniņi kļūst par kopīgu izklaides veidu, kas sniegs rezultātus gan Jūsu dikcijas uzlabošanā, gan bērnu runas attīstībai (Daudziņa, 2020)!

Svarīga loma bērna valodas attīstībā ir folklorai. Folkloras teksti bagātina valodu, padara to izteismīgāku, interesantāku. Un kā vienu no efektīvākajiem paņēmieniem Ruta Kaņepēja uzsver mīklu minēšanu, jo raksturojot priekšmetus un parādības, ir jāprot lietot mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi. Vārdu krājuma paplašināšanai un aktivizēšanai R. Kaņepēja piedāvā šādus vingrinājumus:

1. atrast sinonīmus (antonīmus) vārdiem tekstā, arī skolotāja runā;
2. atrast kādai situācijai vai objektam vispiemērotāko vārdu no vārdu rindas;
3. atbilstoši bērnu pieredzes līmenim jēdzieniski analizēt vārdus un vārdu savienojumus (Kaņepēja, 2012).

Valodas apguves process ir ilgstošs, un bērnam ir jāatrodas runas vidē un sabiedrībā, lai runas un valodas prasme pilnveidotos un būtu izmantojama saziņas procesā. Ar bērnu ir jārunā pilniem, skaidriem, saprotamiem teikumiem, jādod valodas paraugi, lasot priekšā grāmatas, veicinot un stimulējot to smadzeņu centru darbību, kas atbild par runas attīstību un valodas apguvi (Tūbele, 2015).

A.Ļubļinska runu definē par savdabīgu formu, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, un līdzekli cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Runa ir valodas individuāla izpausme. Bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izzināšanas līdzekli (Ļubļinska, 1979,117).

Tāpat A. Ļubļinska apkopojusi, kas nepieciešams bērna runas veiksmīgai attīstībai:

1. Noteiktu vārdu izdalīšana no veselā runas plūduma, kuru bērns patstāvīgi dzird.
2. Izdalītā vārda attiecināšana uz noteiktu priekšmetu, pazīmi, darbību (vārda izpratne).

3. Radniecisku priekšmetu, pazīmju, darbību vispārināšana un apzīmēšana ar vienu un to pašu vārdu.
4. Noteikta teikuma uztvere.
5. Teikumā vienmēr izteikta nobeigta doma.
6. Runas izteikšanas (artikulācijas) mehānisma apguve.
7. Māka katrā atsevišķā gadījumā izvēlēties vajadzīgos vārdus un izteikt savas domas citiem saprotamos teikumos.

Bērna runa atkarīga gan no ikdienišķas, dabiskas saskarsmes ar pieaugušajiem un vecākiem, gan apmācības procesā apgūtas. Bērna runa atkarīga no:

1. Pilnvērtīgas valodas vides;
2. Pietiekošas runas prakses;
3. Audzināšanas un mācībām;
4. Bērna psihofiziskās veselības (Lubļinska, 1979, 118).

“Bērnībā izkopta pareiza un skaidra runa ir vērtīgs ieguldījums visam turpmākajam mūžam. Jo bagātāks un skaidrāks bērna jēdzienu un vārdu krājums, jo vieglāk viņam iekļauties skolas mācībās un vienaudžu pulkā” (Zelmenis, 2000).

Ilvas Elnebijas atziņas par valodas un runas attīstīšanu:

Ar bērnu visu laiku jāsarunājas;

Svarīgi spēlēt tādas spēles, kas vienlaikus attīsta valodu un kustības;

Lasīt dzejoļus un stāstiņus, kas piemēroti bērna vecumam;

Minēt mīklas;

Bērnu grāmatām jābūt ar zīmējumiem, lai viņi redzētu un saprastu (Elnebija, 1992).

Ar runu un vārdu var apjēgt un izdalīt dažādas priekšmeta īpašības. Ar uztveres palīdzību cilvēks uzkrāj un veido personīgo pieredzi, iepazīst apkārtējo pasauli. Uztveres un sajūtu sfēru cilvēkam nosaka individuālais jutīgums (Golubina, 2007).

“Folklorā vienkāršos, visiem saprotamos vārdos spēj kā pieaugušajiem, tā bērniem izstāstīt un izskaidrot mūžsenas gudrības.” Tā latviešu folkloristes V. Grebles grāmatas ievadvārdus saka etnomuzikoloģe L. Miklaševiča. Filoloģe, folkloriste V. Greble pētījusi latviešu bērnu folkloru 20. gs. piecdesmitajos gados (Greble, 2012, 47).

“Mīkla pieder pie sīkās folkloras veida. Folklorai ir nozīmīga loma jebkuras tautas kultūrā un vēsturē. Tā ir viena no vecākajām sabiedrības apziņas formām. Folklorā radusies jau ļoti sen, reizē ar cilvēka garīgās aktivitātes izpausmēm. Cilvēki mēģināja saskatīt un apkopot

svarīgākos vērojumus cilvēka dzīvē, izprast sabiedrības un vides likumsakarības, arī praktiskus uzskatus un atziņas” (Ambainis, 1989, 89).

Mīklu minēšana un skaidrošana māca bērniem atrast vienādus(sinonīmus) un pretējus(antonīmus) vārdus pēc nozīmes. Mīklu uzdevumi jeb jautājumi un atbildes satur visas vārdu šķiras, tādēļ tās varētu būt lielisks līdzeklis vārdu krājuma bagātināšanai. Vārdu kopums, ko bērns lieto runā, ir viņa aktīvais vārdu krājums. Ar mīklu uzdošanas un minēšanas palīdzību varētu pasīvo vārdu krājumu(vārdi, kuru nozīmi bērni saprot vai uzmin) pārcelt aktīvajā.

Vidēja vecuma bērniem krasi samazinās nepareizi izrunāto skaņu daudzums, izzūd izlaidumi un pārveidojumi vārdu zilbēs, tāpēc pedagoga darbs vairāk tiek virzīts uz citu uzdevumu izpildi skaņu izrunas kultūrā. Viens no sarežģītākajiem jautājumiem skaņu izrunas kultūras veidošanas darbā ir intonācijas vingrināšana, jo tas ir komplekss, kas ietver balss tembra, tempa, ritma, loģiskā uzsvara atbilstošu izmantošanu. Katram bērnam ir dabisks izteiksmīgums ikdienas runā, bet runas attīstības nodarbībās bērns apgūst tīšo, apzināto izteiksmīgumu. Jaunākajās grupās ieteicams šo runas dabiskumu saglabāt. Visās vecuma grupās bērni jā māca pielāgot savu balsi apstākļiem, saudzēt to. Jāpiemin, ka liela nozīme bērnu skaņu izrunas kultūras attīstībā ir muzikālās audzināšanas nodarbībām, jo atsevišķi uzdevumi sakrīt: balss stipruma regulēšana, runas tempa un ritma attīstīšana, elpošanas vingrināšana, skaidras dikcijas veidošana (Kalniņa, Skrube, 1983).

Darba autore secina:

- runas attīstīšanas darbā jābalstās uz labākajiem valodas paraugiem- folkloru, daiļliteratūru, kā arī nevainojamai jābūt pedagoga runai. Pirmais un svarīgākais līdzeklis runas attīstīšanā ir pieaugušā valodas paraugs, nepārtraukta saskarsme ar bērnu, tikai pēc tam seko materiāli.
- plānojot runas attīstības nodarbību, izvēloties metodes un paņēmienus, nodarbību organizē kā veselumu, kur katra uzdevuma risināšana ir organiska veseluma sastāvdaļa, kuru apvieno bērniem zināma tēma vai rotaļas sižets. Noteicošā loma runas attīstīšanā pirmsskolas iestādē ir pedagogam.
- runas dzirdes attīstīšana ir virzīta uz to, lai bērnam izstrādātos māka uztvert dažādas runas skanējuma nianšes: uztvert skaņu izrunas pareizību, precizitāti, vārdu skaidru izrunu, balss paaugstināšanu un pazemināšanu, runas tempa pātrināšanu un palēnināšanu, tembrālo nokrāsu; arī lai pilnveidotos fonemātiskā dzirde.

2. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi organizācija

2.1. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi plāns un izvēlēto metožu pamatojums

Pētījums tika veikts Ogres pirmsskolas izglītības iestādes "X" vidējā vecuma grupā. Pētījumā piedalījās 10 četrus un piecus gadus veci bērni, no kuriem 5 ir meitenes, un 5 zēni. Pētījuma dalībnieki izvēlēti pēc runas attīstības, lai atspoguļotu dažādus līmeņus. Darbs ar bērniem veikts iepriekšēja mācību gadā, un materiāli apkopoti no izglītības žurnāliem un stundu plānojumiem.

Pētījuma norises laiks: no 2019. gada septembra sākuma līdz 2020. gada maijam. Mīklu minēšana plānotas tika nodarbībās, kurās nedēļas uzdevums bija apgūt skaņu izrunu.

Bērnu vārdi ētisku apsvērumu dēļ ir mainīti.

Skaņu izrunas vērtēšanai izstrādāti kritēriji (skat. 4. tabulu) un pielāgoti šādi dažādu mācību jomu sasniedzamie rezultāti, kas saistīti ar skaņu izrunu mīklu minēšanas procesā:

- Pareiza skaņu izruna lietvārdos;
- Skaņu aizstāšana ar līdzīgu skaņu, pirmās skaņas nosaukšana;
- Rosināt nosaukt vārdus ar noteiktu skaņu;
- Skaidri izsaka mēles mežģa vingrinājumus.

4.tabula. Skaņu izrunu kritēriji.

Kritēriji	Vērtēšanas līmeņi		
	3 (augsts)	2 (vidējs)	1 (zems)
Lietvārdu lietojums	Nosauc 10 vai vairāk lietvārdus	Nosauc vairāk par 5 lietvārdiem	Nosauc mazāk par 5 lietvārdiem
Vārda pirmās skaņas atpazīšana	Nosauc 10 vārdiem pirmo skaņu	Nosauc 5 vārdiem pirmo skaņu	Nosauc mazāk par 5 vārdiem pirmo skaņu
Skaņu R, S un Š, C un Ć izruna vārdos	Izrunā skaidri skaņu R, S, Š, C, Ć	Izrunā skaņas- S, Š, C, Ć	Grūtības izrunāt skaņas
Saistīta runa	Atbild pilnos paplašinātos teikumos, veido dialogus	Atbild īsos, vienkāršos teikumos	Atbild ar vienu vārdu, vai parāda atbildi

Četrus gadus veciem bērniem, kuri apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi, ir dažāda attīstības pakāpe, dažādas zināšanas, prasmes un iemaņas.

Pētījums notika divos posmos:

1. posmā tika izziņāta bērnu runas attīstība – cik gramatiski pareizi bērns runa, kā tiek izrunātas skaņas, kāds ir bērna vārdu krājums, stāstīšanas prasmes;
2. posmā tika izmantota daiļliteratūra, vingrinājumi skaņu izrunai, vingrinājumi gramatiski pareizas runas veidošanai morfoloģijā un sintaksē, rotaļas vārdu krājuma aktivizēšanai pedagoģiskajā procesā visas dienas garumā mīklu minēšanas procesā.

Lai veiktu mērķtiecīgu un strukturētu pētījumu, bija izstrādāts pētījuma plāns:

1. Izvēlēties pētījuma metodes;
2. Izvēlēties pētījuma bāzi – bērnu grupu;
3. Izstrādāt kritērijus katra bērna skaņu izrunas izvērtēšanai pētāmajā grupā;
4. Veikt pedagoģisko novērošanu;
5. Veikt pārrunas un organizēt mīklu minēšanu ar bērniem;
6. Apkopot pētījuma rezultātus un izdarīt secinājumus.

Pētījums sastāvēja no 3 daļām:

1. **Diagnosticējošā daļā** bija novērota bērnu skaņas izruna mīklu minēšanas laikā, veiktas individuālas sarunas ar bērniem, kā arī pārrunas par audzēkņiem ar grupas audzinātāju. Bija novērots un noteikts bērna skaņas izrunas attīstības līmenis, izceltas vissastopamākās skaņas, kuru izrunā bērniem ir problēmas, jo vēl nav labi attīstīts.
2. **Izmēģinājuma darbības daļā** vajadzēja paveikt un izmēģināt dažādas metodes, kas palīdz veicināt bērniem skaņas izrunu. Eksperimentālajā daļā pedagogs nodarbojās gan individuāli, gan kopīgā nodarbībā iesaistot bērnus dažādas rotaļās.
3. **Kontroles daļā** apkopoti un izanalizēti hipotēzes pārbaudes laikā iegūtie rezultāti. Pedagogs, izanalizējot savu paveikto darbu, iesaka ieteikumus, kas var veicināt bērna skaņas izrunas attīstību, kādas metodes, kādus paņēmienus var izmantot, lai veicinātu bērna skaņas izrunu.

Bakalaura darba empīriskās daļas metožu izvēle balstījās un vecumposma attīstības likumsakarībām un ievērojot katra bērna individuālās attīstības īpatnības. Tas ietekme gan sociālā vide, gan iedzimtības faktori.

2.2. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi bāzes izvēles raksturojums

Situācijas nopietnību ir uzsvēruši gan pedagogi, gan logopēdi. Laiks ir tas, kas tiek zaudēts, ja nenotiek savlaicīga problēmas risināšana, kas novērš tālākas sekas bērna attīstībā.

Pirmie, kam būtu jāievēro bērna skaņu izrunas attīstība, ir vecāki un pēc tam – pedagogi, kuri pavada ar bērnu lielu daļu laika un organizē dažādas rotaļnodarbības, kuru gaitā var pamanīt, ka mazulim ir skaņu izrunas traucējumi. Studiju un prakses laikā bakalaura darba autore, saskatot bērnu valodas traucējumu apjomu pirmsskolas izglītības iestādē starp vidējā pirmsskolas vecuma izglītojamajiem, veica pētījumu, lai apzinātu iespējas, kas veicinātu skaņu izrunas kultūras veicināšanas iespējas.

Uz teorētisko atziņu analīzes pamata, bakalaura darba ietvaros, tika izvirzīta šāda hipotēze: dikcijas pilnveide vidējā pirmsskolas vecuma bērniem mīklu minēšanas procesā būs sekmīgāka, ja:

1. tiks ievērota katra bērna individuālā attīstība;
2. notiks sekmīga vecāku un skolotāju sadarbība;
3. katrs bērns tiks uzmanīgi uzklausīts.

Lai pārbaudītu izvirzīto hipotēzi, darba autore pētījuma gaitā izmantoja

1. vārdisko metodi, kas ietver: mīklu minēšanu, uzdošanu, sarunas, stāstījumus, daiļliteratūras lasīšanu, skaņu atdarināšanu;
2. rotaļas metodi, kas ietver – pirkstiņrotaļas, muzikālās rotaļas un kustību rotaļas;

Praktiskā pētījuma mērķis: izpētīt skaņu izrunas kultūras un vārdu krājuma veicināšanas iespējas vidējā pirmsskolas vecumā.

Bērnu raksturojums:

Roberts (tekstā RO.)- 4 gadi, aktīvs zēns, runā pilnos teikumos, prot formulēt teikumus. Ģimenē vecāki strādā profesijās, kurās nepieciešamas labas dikcijas spējas, tāpēc zēnam skaidra valoda, brīvi var izteikties. Vārdu krājumā vārdi, kurus citiem grupas bērniem sākumā grūti saprast.

Gusts (tekstā G.)- 4 gadi. Zēnam patīk rotaļāties ar citiem, iesaistās sarunās, stāsta savus spēļu noteikumus. Ļoti vēlas būt līderis, bet citi grupas biedri izvairās, tāpēc zēns ātri apvainojās. Dažkārt var nodarīt pāri cietiem. Valoda- skaidri spēj pastāstīt un pajautāt. Laba dikcija, ir dažu skaņu grūtības, bet saklausām sarežģītākos vārdos (kuros divi vai vairāk līdzskaņi viens aiz otra).

Ēriks (tekstā Ē.)- 5 gadi. Ļoti pieklājīgs, kluss zēns. Iesaistās rotaļās ar citiem. Ja kāds grupas biedrs izsakās nepareizi, izlabo. Iesaka citiem kā darīt labāk. Vārdu krājums atbilstošs

vecumposmam. Skaidri spēj formulēt jautājumus, izsakās skaidri un saprotami. Atbild ar pilniem teikumiem. Ļoti patīk aktivitātes ārā.

Raivis (tekstā R.)- 4 gadi. Zēns ļoti agresīvs, bieži aizskar citus. Runā pretī, nevēlas palīdzēt citiem. Bieži melo, lai attaisnotu savu rīcību. Nodarbībās cenšas traucēt gan pedagogu, gan grupas biedrus. Vārdu krājums pietiekams, prot izdomāt teikumus, formulēt jautājumus.

Ernests (tekstā ER.)- 4 gadi. Ļoti kārtīgs zēns. Spēj koncentrēties darbam, izdara darbus pilnīgi un kārtīgi. Saprotas ar citiem grupas bērniem. Runā skaidri, formulē jautājums. Labo citus bērnus, ja pasaka kaut ko nepareizi. Ļoti aktīvi darbojas ārā, patīk rotaļas svaigā gaisā un sporta nodarbību laikā. Radoši izpaužas mākslas nodarbībās.

Liene (tekstā L.)- 4 gadi. Meitenei ļoti patīk darboties ar didaktiskajām spēlēm centros. Attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra, jo spēlējas ar pērlītēm un citiem maziem priekšmetiem. Rotaļās ar citiem bērniem, labprāt rotaļās arī ar zēniem. Skaidra runa, saprotami formulē jautājumus un stāsta par pārdzīvoto. Rotaļnodarbības darbojās un stāsta par redzēto.

Edīte (tekstā ED.)- 4 gadi. Klusa, kautrīga meitene. Visu dara ar prieku, cītīgi un kārtīgi. Pārdzīvo, ja neizdodas. Nelūdz pedagoga palīdzību, bet cenšas pati. Sarunā ar citiem, izteikti neskaidri izrunā skaņas. Apmeklē logopēdu un audiologopēdu. Kopš dzimšanas bijušas problēmas ar veselību.

Rīta (tekstā RI.)- 4 gadi. Kārtīga meitene, dažkārt jūtams, ka aizmirst ko vēlējas darīt vai teikt. Ātri izdara visus darbus, bet ne vienmēr tie ir kvalitatīvi. Ātri apnīk rotaļāties ar kādu spēli, tāpēc nepabeidzot noliek to malā. Sarunā ar citiem grupas biedriem bieži nespēj formulēt domu, tāpēc citi nesaprot. Pedagogam jāizlabo sacītais. Nodarbību laikā iesaistās sarunās, stāsta par pārdzīvoto.

Jana (tekstā J.)- 4 gadi, ģimenē tētis runā tikai krieviski, mamma- latviski, tāpēc meitenei ir divvalodība. Ļoti grūti ar sarunas uzsākšanu, neskaidra runa. Grūti koncentrēties darbam, izklaidīga. Ar citiem bērniem komunicē, bet labprāt izvēlas rotaļāties viena. Vārdu krājums nepietiekams, grūti izteikties un paskaidrot.

Dina (tekstā D.)- 5 gadi. Smalka meitene, kurai patīk lomu rotaļas. Ir brīži, kad labāk patīk rotaļāties vienai. Valoda- pēc jautājuma uzdošanas, bieži novērojams, ka nespēj ātri atbildēt, rausta valodu. Grūtības pastāstīt par notikumiem vai pārdzīvojumiem. Ļoti grūti sagaidīt atbildes, jo noslēdzas sevī rotaļnodarbību laikā.

Pedagogs, darba autore (tekstā M.)

2.3. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi norise

Lai pārbaudītu teorētiski grūtās atziņas, veicu valodas attīstības pedagoģisko paņēmieni izstrādi un aprobāciju ar 10 savas grupas bērniem.

Lai precīzāk novērtētu pētījumā iesaistīto bērnu skaņu izrunas prasmes, darba autore izstrādāja vērtēšanas kritērijus (skat.4. tabulu), kurus analizēja oktobrī un aprīlī nodarbību laikā. Apkopotie rezultāti skatāmi darba pielikumā (skatīt 3. pielikumu).

Pirms nodarbībā, īpaša uzmanība tika vērsta valodas nodarbībā, pareizu skaņu izrunai ar dažādiem palīgmateriāliem un didaktiskajām rotaļām. Darba autore ar bērniem veica artikulācijas vingrinājumus, lai veiksmīgāk sekmētu pareizu skaņu izrunu.

Pirmsskolas vecuma bērniem ir svarīgi apgūt prasmi darināt visas dzimtajai valodai nepieciešamās fonēmas, lietojot runā tos vārdus, kuru forma un nozīme ir apgūta, pilnveidot valodu morfoloģiski un sintaktiski, sakarīgi un secīgi izteikt savas domas. Mīklu minēšana un domāšana atspoguļoja bērnu vārdu krājumu kā arī cik saprotami bērns veido teikumus, lai citi saprastu uzdoto mīklu.

KONSTATĒJOŠĀS DARBĪBAS NORISE PAREIZU SKAŅU IZRUNU.

1. uzdevums – “Vārdu rotaļas”,
2. uzdevums - “J. Tihejevas vingrinājumi”,
3. uzdevums – “Mīklu pēcpusdiena”.

1. uzdevuma mērķis: noteikt bērnu prasmes, dažādu vārdšķiru vārdu lietošanā, sinonīmu, antonīmu un homonīmu lietošanā.

Gaita. M. ar bērniem sēž aplī un rotaļas notiek kā apla spēles. M. blakus sēž tie bērni, kuru prasmes valodas attīstībā ir labākas, lai būtu ierosme pārējiem bērniem.

M. saka:” Mēs zinām daudz dažādu vārdu, ar kuriem sarunājamies, izsakām savas domas, bet ar vārdiem var arī spēlēt spēles. Palīgā ņemsim grozu, kurš ceļos pa apli, un kurā mēs “liksim” pirkumus. Iedomāsimies, ka esam iegājuši lielveikalā, kur var iegādāties daudz

dažādu preču: gan pārtikas, gan saimniecības, gan rotaļlietas. Katrs var izvēlēties, kāda veida preces “likt” grozā, bet jānosauc apkopojošais vārds un tad jānosauc preces.

M.:” Es vēlos pirkt zivju produktus, un lieku grozā zivju salātus, saldētu mencu un žāvētas reņģes.”

RO.: ”Es vēlos pirkt...(Te RO. ietur pauzi, un M. redz, ka papildus jāpaskaidro.

M.: “ Tu vari izvēlēties piena produktus, augļus, dārzeņus, saldumus, rotaļlietas vai vēl citas preces.”) piena produktus, un lieku grozā pienu, biezpienu, sieru un skābu krējumu.

G. Izvēlas augļus: sarkanus ābolus, banānus, lielus apelsīnus, rozīnes.

Ē. izvēlas rotaļlietas: lāzerbateriju, robokopu, teletūbijus.

L. brīdi klusē. M.: “Tu vari izvēlēties dārzeņus, mēbeles, rotaļlietas, vai ko citu.” L. nosauc dārzeņus, RA. nosauc rupjmaizi un baltmaizi, ED. nosauc mīkstās rotaļlietas- dzīvniekus.

M.: “Izvēlies, ko tādu, ko citi nenosauca. Kas tev vislabāk patīk?” ER. nosauc saldumus- cepumus, šokolādes konfektes, košļājamo gumiju, kūku, RI. atkārto to, ko teica ER. kad M. palūdza izdomāt kaut ko citu, piemēram, traukus, RI. nosauca šķīvi, krūzīti, stikla glāzi, maizes šķīvi. J. nosauca nazi, skrūvgriezi, zāģi un naglas.

M.: “ Kas nepieciešams ziemā, lai nesalst rokas un galva?” D. minēja mīkstu šalli, siltu cepuri un cimodus.

M: “**Otrajā apla kārtā** padosim viens otram lielu metamo kauliņu un atbildēsim uz jautājumu “Ko dara?” Jānosauc 2,-3 darbības.”

M.: “Ko dara medmāsa? Medmāsa ārstē, potē, silda.”

M.: “Ko dara pavārs?” RO.: “Pavārs vāra, cep, maisa.”

G.: “Šoferis brauc, stūrē, pīpina.”

Ē.: “Zaķis lec, bēg, trīc.”

L.: “Suns rej, kož, skrien”.

RA.: “ Zēns zīmē, līmē, raksta”.

ED.: “ Lietus līst, smidzina, gāž.”

M. ar kustībām vai papildjautājumiem mēģina palīdzēt visiem bērniem, jo vienu nosauca visi, bet otro vai trešo darbību vajadzēja uzvecināt.

ER.: “ Ledus kūst, līst, spīd.”

RI.: “Meitene rotaļājas”, D.: “Audzinātāja māca, runā.”

J.: “Tētis zāģē, remontē.”

Trešajā apla kārtā vajadzēs nosaukt pretējas nozīmes vārdus. Ņemsim palīgā bumbu un pēc nosauktā vārda metīsiet man.

RO.: “Šaurs- plats”, G.: “Augsts- zems”, Ē.: “Balts- melns”, L.: “Biezs- (domā) plāns”, RA.: “Silts- auksts”, ED.: “Mans- tavs”, ER.: “Tievs- resns”, RI.: “Kārtīgs- nekārtīgs”, J.: “Gaišs- tumšs”, D.: “Garš- īss”.

Otrreiz M. dod grūtākus vārdus. RO.: “Krāsaina(par veļu)- balta”, G.: “Bieza(par biežputru)- šķidra”, Ē.: “gluds(par ceļu)- nelīdzens”, L.: “Taisns(par ceļu)- līkumains”, RA.: “Taisns(par koku)- līks”, ED.: “Dzids(par ūdeni)- nedzids”.

M. paskaidro, ka var teikt “dulķains”. ER.: “Spoža (gaisma)- nespoža.” M. paskaidro, ka var teikt “blāva gaisma” vai “nespodra gaisma”. RI., J. un D. uzdod vieglākus vārdus antonīmiem: “Smags- viegls”, “Tīrs- netīrs”, “Ciets- mīksts”.

Kā pēdējo rotaļveidā M. vēlas noskaidrot homonīmu skaidrojumu.

M.: “Uzdošu jautājumu, tad apkārt ceļos zvaniņš un kurš bērns varēs paskaidrot, tas paskandinās zvaniņu un atbildēs. Kas tas ir- “zāle”?”

G. atbild pareizi: “Zāle- tā ir tā zaļā, kas aug laukā.” M.: “Kas ir “zāle”?” atkal atbild G.: “Zāle- tā ir tā, kur mums notiek fizikultūra.” M.: “Kas ir “zāles”?” Arī šoreiz atbild G.: “Zāles mēs dzeram, kad esam slimi.”

M. padod zvaniņu uz otru pusi un uzdod jautājumu: “Ko nozīmē “auksts”?”

Atbild ED.: “Tas ir ziemā, kad laukā ir auksts.”

M.: “Ko nozīmē “augsts”?” RO. Rāda ar roku, tāpēc M. jautā: “Kas var būt augsts?” RO. atbild: “Augsts var būt koks, māja var būt augsta.” M.: “Kas ir loks?” Atbild G.: “Tāds bija Robinam Hudam.

M.: “Kas ir loks?” Atkal atbild G.: “Tādi aug no sīpoliem.” M.: “Kas ir logs?” RO. rāda ar roku un saka: “Tas ir tur.”

Bērni ir pūlējušies un noguruši, ir nepieciešams izkustēties. M. paslavē bērnus par labām atbildēm, un jautā, vai patika vārdu spēles. G., RO., Ē., ED. un ER. atbild, ka ļoti patika.

Novērojumi. Intereses uzturēšanai ļoti noderēja dažādi priekšmeti, un rotaļas ļoti patika tiem bērniem, kam ir labākās prasmes operēt ar vārdiem, kas ātri domā, prot grupēt, kam ir plašākas zināšanas un interese par dabu, apkārtni, to kopsakarībām un likumsakarībām. RO., G., Ē., atbildēja bez papildjautājumiem, L., RA., ED. un ER. dažreiz bija jāuzdod papildjautājumi vai citādi jāuzvedina, lai sagaidītu vēlamo atbildi. RI., J., D. gaidīja daudz lielāku palīdzību nekā citi, tomēr kopīgiem spēkiem atbildes sanāca.

Bērni labprāt atbildētu ar dažiem vārdiem, nevis veseliem teikumiem. Darbības vārdus- sinonīmus vienu vai divus varēja nosaukt gandrīz visi, L., RA., ED., ER. bija jāpalīdz izdomāt trešais, bet RI., J. un D. arī otrs. Antonīmus nosaukt izdevās labi, vienīgi grūtāk izdomāt bija

ikdienā mazāk lietotus vārdus. Homonīmu skaidrošanā izcēlās G. Pirmā apļa rotaļa likās grūta, bet bērni centās sižeta dēļ, kā arī mācījās no aktīvāko bērnu parauga. (skatīt 5.tabulu)

5.tabula “”Sinonīmu nosaukšana””

	1 sinonīms	2 sinonīmi	3 sinonīmi
Roberts	1	2	3
Gusts	1	2	3
Ēriks	1	2	3
Liene	1	2	3
Raivis	1	2	3
Evelīna	1	2	3
Ernests	1	2	3
Rīta	1	2	0
Jana	1	2	0
Dīna	1	2	0

	var nosaukt bez palīdzības
	nepieciešama pedagoga palīdzība
	nevar nosaukt

2. **uzdevuma mērķis:** noteikt bērnu prasmes sadomāt teikumu, ja dots viens vārds; veidot teikumu no 3 dotiem vārdiem(lietvārdi nominatīvā, darbības vārds- nenoteiksmē); dotajam vārdam izdomāt deminutīvus) un raksturot to kā tēlu.

Gaita. Bērni sēž izklaidus pret audzinātāju. M. ir daudz nelielu uzskates attēlu ar dzīvnieku un apkārtnes priekšmetu zīmējumiem. Tiek norunāts, ka par sniegtu atbildi katrs bērns saņems attiecīgo attēlu. M. nolemj iepriekš nerādīt attēlu tiem bērniem, kas var sadomāt teikumu, doto vārdu neredzot attēlā. M. nolemj arī, ka nedos teikuma paraugu, lai bērni to nekopētu.

M. vērsas pie bērniem: “Es nosaukšu vienu vārdu un lūgšu kādam no jums izdomāt un pateikt teikumu par šo dzīvnieku vai priekšmetu.”

ED.: “Suns ir mājdzīvnieks.”

ER.: “Saule spīd.”

Ē.: “Lācis dzīvo mežā.”

RO: “Mana māja ir uz Skolas ielas.”

G.: “Putni lido debesīs.”

L.: “Man patīk lelles.”

RA.: "Man ir brālis."

RI.: "Šķīvī lej zupu."

J.: "Tētis strādā mežā."

D.: "Spainī lej ūdeni."

Lai panāktu atbildes no RI., J. un D., M. nācās uzvedināt bērnus teikuma sadomāšanai, uzdot papildjautājumus un dažu variantu uzskaitījumus. M. paņēma otru attēlu komplektu, un pirms vārda nosaukšanas lūdza bērnu parādīt savu attēlu, lai otrreiz varētu izdomāt teikumu ar citu vārdu.

Šoreiz M. sāk ar RI., J. un D., RJ. Atkārtο jau dzirdētu teikumu par sauli, J.: "Suns kož.", D.: "Atkārtο dzirdētu teikumu par brāli." ED.: "Man nepatīk lelles", RA.: "atkārtο dzirdēto teikumu par lāci, pēc uzaicinājuma citu nesaka," ER.: "Putni čivina", L.: "Mamma mazgā šķīvjus", Ē.: "Manu brāli sauc Artūrs", RO.: "Spainis ir no plastmasas", G.: "Tētis man neļauj slaucīt grīdu." M. rezumē dzirdēto un jautā bērniem, kuri teikumi bērniem patika. Kartiņas atgriežas pie audzinātājas.

Kā nākošo uzdevumu M. uzdod bērniem sadomāt teikumu, ja doti 3 vārdi. M. dod savu paraugu: "Ziema, snigt, sniegs- "Ziemā snieg sniegs."

M.: "Bērni, smiltis, rotaļāties." G.: "Bērni rotaļājas smiltīs".

M.: "Tētis, koki, zāgēt." RO.: "Tētis zāgē kokus."

M.: "Saule, ledus, kust." G. un RO. grib atbildēt atkal, bet M. jautā Ē.

Ē. atbild: "Ledus saulē kūst."

M.: "Mamma, mati, ķemmēt." L.: "Mamma ķemmē matus".

M.: "Putns, ligzda, taisīt." RA.: "Putns taisa ligzdu."

M.: "Suns, kaķis, ķert." ED.: "Suns ķer kaķi", M.: "Vasara, zāle, augt." ER.: "Vasarā aug zāle."

M.: "Zaķis, zāle, ēst." RI.: "Zaķis ēst zāli."

M. lūdz bērnu palīdzību izlabot. Izlabo G.

M.: "Mašīna, ceļš, braukt." J.: "Mašīna brauc pa ceļu."

M.: "Zirgs, ūdens, dzert." D.: "Zirgs dzer ūdeni."

M. paslavē bērnus atbildēm un otrreiz uzdod grūtākus vārdus teikumu veidošanai samaina tos vietām, piem.: "Maize, saimniece, griezt", "zupa, pavārs, vārīt", "pele, kaķis, ķert.", "māja, zēns, celt", u.t.t. pareizas atbildes sniedza RO., Ē., G., ED., EL., L., RA., bet RI., J. un D. neuztvēra vārdu sagrozīto kārtību.

Nākošo Tihejevas vingrinājumu(papildinātu) izmatošanai M. ņēma palīgā rotaļlietas. Uzdevums bērniem- rotaļlietu nosaukt un pateikt deminutīvu, un dot kādu tēla raksturojumu M. deva savu paraugu: “Lauva- lauvucīte ir liela, brūna un plēsīga.”

G.: “Krokodils- krokodiliņš ir garš, zaļš un liels kodējs”, R.: “Govs- gotiņa ir raiba, ragaina un dod pienu,” Ē.: “Zirgs- zirdziņš ir stiprs, liels un mīļš.” L.: “Suns- suņuks ir mazs, mīļš.” RA.: “Kaķis- kaķītis ir mazs un pūkains.” ED.: “Lācis- lācēns ir liels, brūns.” ER.: “Vilks- vilciņš ir pelēks...” RI.: “Lapsa- lapsiņa ir...”, J.: “Pele- pelīte ir...”, D.: “Čūska- čūskiņa ir...” nepabeigtos teikumus pabeidza visi kopā, ar audzinātājas palīdzību raksturojot tēlus.

Novērojumi. Interesi palīdzēja uzturēt attēli. Teikumu ar 1 dotu vārdu bez attēla parādīšanas ātri sadomāja un pateica RO., Ē. un G., ED..

ER. L. un RA. Vai nu padomāja, vai viņus vajadzēja uzvedināt, par ko varētu būt teikums. Pedagoģi RI., J. un D. rādīja attēlu un uzvedināja par tēmām. Teikumu no 3 dotiem vārdiem- lietvārdiem nominatīvā un darbības vārdu nenoteiksmē RO., Ē., G., ED., ER., L. un RA. Varēja pateikt pareizi, bet RI., J. un D. vajadzēja palīdzēt. To palīdzēja iepriekšminētie bērni. Trešajā uzdevumā deminutīvu nosaukšanā- tie bija samērā vienveidīgi un raksturojums bija pārsvarā par ārējo izskatu. RI., J. un D. apzināti tika doti vieglāki vārdi. (skat.6.tabulu)

6.tabula “Teikumu veidošana ar 1 un 3 vārdiem”

	1 vārds	ar palīdzību	3 vārdi	ar palīdzību
Roberts				
Gusts				
Ēriks				
Liene				
Raivis				
Edīte				
Ernests				
Rita				
Jana				
Dina				

3. uzdevuma mērķis: noteikt bērnu prasmes mīklu minēšanā un sadomāšanā, jaunu vārdu un pārnestas nozīmes vārdu skaidrošanā.

Gaita. M. dara zināmu bērniem, ka notiks liela mīklu minēšana. Par katru atminētu mīklu varēs saņemt žetonu, bet nobeigumā- medaļu ar uzrakstītu skaitli par atminētām mīklām. Telpā ir izvietoti attēli, kas varētu nepieciešamības gadījumā uzvedināt uz domām par pareizu atbildi. Norise paredzēta 3 daļās- individuālas mīklas bērniem, bērnu komandām un bērnu

uzdotas mīklas. Bērni, ko M. nav izvēlējusies eksperimentam, arī ir līdzdalībnieki ar tiesībām nopelnīt žetonus un medaļas.

Mīklu minēšana sākas ar mīklām par sevi pašu.

1. "Pilna kūtiņa baltu vistiņu, viens pats sarkans gailītis." RO.: "Mute". M.: "Kas ir tās vistiņas, kas ir tā kūtiņa, kas ir sarkanais gailītis?" RO.: "Mute, zobi un mēle."

2. "Mazs, mazs stallīts, pilns baltu aitiņu, iemet vienu kumosiņu- visas ēd." RO., G., ED., ER. un Ē. atbild gandrīz vienlaicīgi, ka tā arī ir mute. ED. paskaidro, ka stallītis ir mute, aitiņas ir zobi.

3. "Sarkans sunīts rej aiz kaula vārtiem." G.: "Mēle". M.: "Paskaidro!" G.: "Sarkanais sunīts ir mēle, bet kaula vārti ir zobi."

4. "Mazs, mazs galdiņš dūksnājs vidū." Bērni atbildi nedod, tad M. jautā, kas ir "dūksnājs"? M. nākas paskaidrot, ka tā ir mitra vieta dabā- purvā, dīķmalā, upmalā. M. atkārtoti mīklu un atgādina, ka tā ir mīkla par sevi pašu, ka tas galdiņš ir domāts kāds orgāns, uz kura var uzlikt kaut ko garšīgu. G. min zobus, bet RO. dod pareizo atbildi- "mēle".

5. "Divas māsiņas abpus kalnam, nekad nevar satīties." Atbild ED.: "Tās ir acis, un kalns ir deguns". M. vērsas pie RI.: "Kas bez eņģēm virinās?" atbildi sniedz RO.: "Tās arī ir acis." M. jautā, kas ir eņģes?" RO. atbild, ka tādas no dzelzs ir logiem un durvīm, lai varētu atvērt un aizvērt. M. lūdz RO. aiziet un parādīt, lai visiem būtu skaidrs, un visiem ir jāsmejas, kā būtu, ja tādas būtu plakstiņos.

6. "Ap vienu celmu divas piepes." M.: "Kas ir "piepes" dabā?" RO.: "Tādas aug pie kokiem!" M.: "Kam tās ir līdzīgas?" RO.: "Sēnēm." M.: "Kurš var atminēt pateikto mīklu?" RO.: "Auisis." M.: "Kas ir tās piepes un kas ir celms?" RO. un G. atbild, ka piepes ir ausis un celms ir galva.

7. "Pa dienu bāž kabatā, pa nakti ņem līdzī gultā." Bērni domā, bet M. pārjautā, ko tad bērni bāž kabatās. Kāds min kādus priekšmetus, bet RO., G., Ē. un ED. gandrīz vienlaicīgi nosauc rokas. Šī mīkla visiem izsauc smieklus. M. vērsas pie D.: "Uz celma sēž pieci vīriņi", un pēc mirkļa pakustina pirkstus. D. nosauc pirkstus.

8. "Liels šķūnis, siena pa vidu." Bērni domā, bet M. pasaka priekšā, ka jādomā par seju. G. atbild, ka tas ir deguns, un tam pa vidu ir siena.

9. "Suns guļ palodzē." Bērni ilgi domā. M. jautā, kas varētu būt palodze. Kad bērni vēl nevar uzminēt, M. jautā, kas varētu būt logi cilvēka sejā. RO. atbild, ka mīklas atminējums ir deguns un pats tūlīt paskaidro, ka deguns atrodas zem acīm un tā ir domāta palodze.

10. "Kas cilvēkam iet pa priekšu?" RA. atbild, ka vēders, L. atbild, ka ēna. M. pārjautā: "Ja mēs domājam par cilvēka seju, kas iet pa priekšu?" RO., G. un ED. atbild reizē: "Deguns."

Šai kārtā RO. saņēmis 8 žetonus, G. saņēmis 6 žetonus, ED. saņēmis 4. žetonus, ER.- 1 žetonu, D.- 1 žetonu, RA.- 1 žetonu, Ē.- 2 žetonus, L.- 1 žetonu, RI. un J. palika bez žetoniem.

Visiem ir iespējas **otrajā kārtā** nopelnīt žetonus savai komandai. RO. un G. izvēlas bērnus savām komandām, jo visi bērni viņus iecēla par līderiem. "Prāti" tika sadalīti aptuveni līdzīgi. Otrajā kārtā bērni minēs mīklas par augu valsti, dzīvniekiem un apkārtnes priekšmetiem.

1. "Pavasārī viens, rudenī daudz." RO.: "Kartupeļi".

2. "Vasarā izaug, rudenī nokrīt." G.: "Lapas."

3. "Aug balts balons. Uzpuš vējš, balons aizlido." Lai atminētu šo mīklu, M. pasaka priekšā, lai bērni iedomājas plāvu. RO., G., Ē. un ED. gandrīz vienlaicīgi nosauc pienešas.

4. "Zaļa mājiņa bez logiem un durvīm, pilna baltu bērniņu." ER. saka: "Zirņi." M. uzsver, ka bērniņi ir balti, bet atminējums ir dārzenis, tikai lielāks par zirņu pāksti. RO. atbild: "Gurķis."

5. "Balts zobs, sarkans vaigs." Bērni ilgi domā, aplūko attēlus, kas piesprausti pie liela stenda. Atbildes nav. Tad M. pasaka, ka šis augs aug gan dārzā, gan mežā. Vēl pēc domāšanas atbildi sniedz G.: "Avene." M. paskaidro, ka sekos mīklas par dzīvniekiem, bet, lai mudinātu atbildēt arī citus bērnus, komandas nostāda kolonās un padod stafetes kociņu no vienas komandas bērnam, otrs komandas bērnam, līdz sagaida atbildi.

6. "Saimnieks dzied bez grāmatas." Atbild ER.: "Tas ir gailis."

7. "Ačgārnis ezerā." Stafetes kociņš apceļo visus, bet atbildes nav. M. uzdod papildmīklu: "Melnas pirtī ieiet, sarkans iznāk." Arī atbildes nav. M. saprot, ka jāatrod kāds paskaidrojums, lai mīkla tiktu atminēta. M.: "Šis dzīvnieks patiešām dzīvo ezeros, arī upēs, un tas ir aizsargājams. Tas jāņem uzmanīgi, lai ar savām spīlēm neiekniebj." Atbild D.: "Tas ir vēzis."

8. "Platkāje iet pa ceļu, ķēniņa gulta mugurā." Stafetes kociņš apceļo visus bērnus, bet atbildes nav. No pasakām bērni zina, kas ir ķēniņš, tāpēc šis vārds nav jāpaskaidro. M. jautā, ar ko pilda spilvenus un matračus. D. atbild, ka ar spalvām. M. precizē, ka ar dūnām, tās ir mīkstākas, jo spalvu kātiņi ir asi un durtos galvā vai mugurā. M. atkārto mīklu un mudina domāt par mājputniem. J. nosauc vistu, G. un RO. nosauc pīli, bet pareizo atbildi dod L.: "Zoss."

9. "Pa kalniem un lejām staigā kažoks un apkakle." Atbild ED.: "Aita."

10. "Branga, resna madāma, divrindu pogas pār vēderu." Šī mīkla izsauc lielus smieklus. Kas ir madāma, to bērni zina no pasakām, arī vārds "branga" ir pazīstams no pasakām. Atbild

ER.: "Tā ir cūka." M. pajautā, kā ER. to uzminēja. ER. atbild.: "Tāpēc, ka resna." M. pajautā, kas tās divrindu pogas, bet ER, kautrējas atbildēt. Atbild Ē., ka tie ir pupi. Visi smejas, bet M. paskaidro, ka tādi taču ir visām dzīvnieku mammām, un ir nepieciešami, lai varētu pabarot jaundzimušus mazuļus. Liekas, ka bērniem tur nebūtu par ko smieties, bet šī reakcija nāk no pieaugušo uztveres un atbildes reakcijas, izdzirdot šo vārdu.

Šai kārtā RO. komanda saņēmusi 7 žetonus, G. komanda saņēmusi 6 žetonus. RO.- 3 žetoni, G.- 3 žetoni, ED.- 2, ER.- 2, Ē.- 1, L.- 1, RA.- neviens, RI.- neviens, D.- 1 žetons, J.- neviens žetons.

Trešajā kārtā bērni paši sacerēs un uzdos mīklas. Bērniem tika pateikts iepriekšējā dienā, lai katrs sadomā mīklas par apkārtnes priekšmetiem, bet daži ar mīklām un atminējumiem apmainījās jau no paša rīta. To var uzskatīt arī par "iesildīšanos". Šoreiz žetonu varēs saņemt arī par saprotami uzdotu mīklu, bet žetons būs atšķirīgs, un šo žetonu cipars vai skaitlis būs uzrakstīts medaļas otrā pusē.

Pirmais piesakās G. ar mīklu: "Tā var būt liela vai maza, plāna vai bieza, krāsaina vai melnbalta." Atbild RO.: "Tā ir grāmata." Iespējams, ka viņš atbildi jau zināja.

Mīklu uzdod RO.: "Tā ir asa, bet to visi lieto katru dienu." ED. domā, ka nazis, ER, ka šķēres, L. domā, ka tā ir adata. M. jautā RO, vai grupā tā arī ir, RO. atbild, ka ģērbtuvē. Ē. atbild, ka tā ir ķemme.

ED. mīkla: "Četri stabi, divi dēļi." RO. uzreiz atbild, ka tas ir krēsls.

Mīklu uzdod D.: "Tās ir dažādas: lielas, mazas, baltas, krāsainas. Tās ir mājās un grupā, vairāk vajadzīgas rītos un vakaros." Bērni iesāka minēt pēc pirmā teikuma, bet pēc otrā vairāk padomāja. Atminēja RA.: "Lampas."

Ē. mīkla: "Apaļi, balti, ar zīmējumiem." Bērni uzskaitīja dažādus priekšmetus, bet M. palūdza, lai Ē. pasaka priekšā, kurā telpā tie atrodas. Tā kā tie atrodas virtuvē, tad L. atminēja, ka tie ir šķīvji. Viņas mamma ir auklīte, tāpēc L. labi pārzin šo jomu.

G. ir ļoti godkāriģs, un ir redzams, ka viņš pārdzīvo, ka netiek pie žetoniem, bet M. vēlos izsaukt visus bērnus, lai uzdod mīklas.

L. sadomātā mīkla: "Mīksti, apaļi un stūraini. Mūsu grupā to ir daudz. Viens ir mans un man tas ļoti patīk." G. atbild uzreiz, ka tie ir spilveni, jo L. vienmēr rotaļās ņem savu spilvenu. ER. mīkla: "Tās ir saldās un bērniem ļoti garšo." RO., G., Ē. un ED. atbild vienlaicīgi, ka tās ir konfektes.

RA. mīkla: "Tie ir krāsaini, ar tiem var zīmēt." RO., G., Ē. un ED. vienlaicīgi min: "Zīmuļi, flomasteri, krītiņi." RI. un J., A. palīdz uzdot mīklas. Vispirms čukstus vienojas par

priekšmetiem, tad RI. ar M. palīdzību uzdod mīklu: “Grupā to ir daudz, tās ir dažādas, katram patīk citādākas.” RO., G., Ē., ED. un ER. atbild, ka tās ir rotaļietas.

J. ar A. palīdzību uzdod mīklu: “Lielas un mazas, tās vairāk patīk zēniem.” Atkal RO., G., Ē. un ED. atbild, ka tās ir mašīnas.

Neuzdotās mīklas M. uzaicina minēt pēc apbalvošanas, jo bērni ir iekarsuši mīklu minēšanā. Runa ir par aktīvākajiem bērniem. Pēc šīs kārtas katram ir viens žetons par uzdotu mīklu, bet par atminētām mīklām RO. ir 6 žetoni, G.- 5 žetoni, Ē.- 4 žetoni, ED.- 3 žetoni, ER.- 1 žetons, RA.- 1 žetons, L.- 1 žetons, D., J. un RI. nesaņēma nevienu žetonu.

Novērojumi. Mīklu minēšana likās aizraujoša nodarbe, īpaši aktīvākajiem bērniem. RO., G., Ē. un ED. ļoti ātri domā, tāpēc varēja atminēt daudz mīklu, D. un EL. domā lēnāk, tāpēc, varbūt, nespēja izdomāt un atbildēt, lai gan domāju, ar ilgāku apdomas laiku to varētu. Ar ilgāku apdomas laiku, varbūt, arī L. varētu atminēt vairāk. RA. ir grūti koncentrēties un ilgstoši noturēt uzmanību, bet RI. un J. gan lēni domā, gan, varbūt, neveido asociācijas. J. pēc sava temperamenta ir ļoti, ļoti lēns, ar vājām gribas īpašībām, arī R. Ir grūti “piespieties” kādam darbam. Mīklu sadomāšanu pedagogs uzdeva kā patstāvīgu darbu mājās, lai kādam bērnam varētu palīdzēt arī vecāki, bet vecākiem A. to neteica, lai bērni paši atceras un lūdz palīdzību, ja nepieciešams, bet RI., J. un RA. to bija aizmirsuši.

Visu kārtu kopsavilkums (skat.7. tabulu)

7.tabula “Žetonu skaits par mīklu minēšanu, uzdošanu”

	1.kārta	2.kārta	3.kārta
Roberts	8	3	6
Gusts	6	3	5
Ēriks	2	2	3
Liene	1	1	1
Raivis	1	0	1
Edīte	4	2	3
Ernests	1	2	1
Rita	0	0	0
Jana	0	0	0
Dina	1	1	0

2.4. Empīriskā pētījuma par dikcijas pilnveidi rezultātu analīze

Bērni, kuri pēc rezumējuma ir augstākajā(A) līmenī, ātri domā, koncentrējas, spēj noturēt uzmanību un operē ar vārdiem, un zināšanām, kas ir viņu krājumā. Aktīvajā vārdu

krājumā ir visu vārdšķiru vārdi: lietvārdi, darbības vārdi, īpašības vārdi, apstākļa vārdi, skaitļa vārdi, u.c. A. līmeņa bērni var izdomāt un sniegt atbildes bez pedagoga palīdzības, tas notiek pietiekoši ātri un ar interesi. Viņu valodā sastopamas personifikācijas un salīdzinājumi.

Bērni, kuri pēc rezumējuma ir vidējā(V) līmenī, domā mazliet lēnāk, uzmanības noturībā ir pārtraukumi, kā arī ne tik ātri atrod piemēroto vārdu krājuma vārdu. Nepieciešama pedagoga palīdzība.

Pēc rezumējuma Zemākā(Z) līmenī esošie bērni domā ļoti lēni, viņiem ir grūti koncentrēties, izmantot gribas piepūli, līdz ar to viņi ir mazāk aktīvi, mazāk runā un retāk sniedz atbildes. Z līmeņa bērniem ir nabadzīgs vārdu krājums, par ko liecina viņu nespēja iesaistīties mīklu minēšanā, mīklu sadomāšanā, pārnestas nozīmes un homonīmu skaidrošanā. Z līmeņa bērni vairāk klausās pedagoga paraugu, bērnu atbildes, gaida palīdzību. Pedagoģs var būt gandarīts, ja izdodas noturēt viņu uzmanību.

A un V līmenim kopumā labāk veicās dažādu vārdšķiru vārdu lietošanā, priekšmetu klasificēšanā un vispārinājuma vārda nosaukšanā, prasmē sadomāt teikumu, ja dots 1 vārds, arī prasmē sadomāt teikumu no 3 dotiem vārdiem, ja lietvārdi doti nominatīvā, bet darbības vārds - nenteiksmē, kā arī mīklu minēšanā. Ne tik labas prasmes ir sinonīmu, antonīmu un deminutīvu lietošanā (skat. 8. tabulu)

8.tabula “Līmeņu atspoguļojums.”

	A līmenis	V līmenis	Z līmenis
Roberts	+		
Gusts	+		
Ēriks	+		
Liene		+	
Raivis		+	
Edīte		+	
Ernests		+	
Rita			+
Jana			+
Dina			+

Lai sekmētu bērnu valodas attīstību un mēģinātu panākt labākus rezultātus pēc konstatētā, plānoju darbu ar bērniem gan visai grupai, gan apakšgrupām, gan individuāli. Izmantoju D.Dzintares un R.Bošas grāmatu “Rotaļspēles.” (Dzintere, Boša, 1997),

D.Lieģenieces un I.Nazarovas grāmatu “Veseluma pieeja valodas apguvē” (Lieģeniece, Nazarova, 1999) un artikulācijas vingrinājumus (skatīt pielikumu NR.2), no kurām izvēlējos piemērotas rotaļas un arī pārveidoju saviem mērķiem. Ar šādu pašu nolūku sastādīju vārdu rotaļu un spēļu kartotēku ikdienas nodarbību vai brīvo brīžu saturīgai aizpildīšanai, un šo kartotēku arī izmantoju. Individuāli darbojos ar D., J. un RI. valodas attīstības jomā. Ar D. bija interesanti strādāt, bet J. un RI. nebija lielas intereses, kā arī viņiem nav izveidojusies mācību nepieciešamības motivācija.

Kā atzīst Ž.Piažē mūsdienu piekritēji, bērnu domāšanas veids un saziņas spējas dažādā vecumā ir ļoti dažādas. Viņiem vajadzīgs plašs pieredzes diapazons, arī mijiedarbība ar citiem, un krietni daudz laika, lai izveidotu formāli loģisko operāciju domāšanu un valodas sistēmu tās izteikšanai. Kaut gan valodas prasmes attīstībai ir bioloģisks pamats, valodas izpildījumu nosaka pieredze. Bērni apgūst savu valodas prasmi no pieaugušajiem. Pieaugušie, kuri praktizē tiešo mācīšanu, maz ietekmē valodas attīstību. Tomēr pieaugušie ietekmē attieksmi pret lasīšanas un rakstīšanas prasmēm. Valoda tiek apgūta dabiskā ceļā. (Geidžs, Berliners, 1999)

Ar bērniem no V un Z līmeņa atkārtāju sinonīmu un antonīmu spēles un rotaļas: “Pasaki pretējo!”, “Pasaki vēlreiz!” un homonīmu skaidrojumus. Tas notika kā apakšgrupu darbs. Ar visu grupu kopā tika minētas mīklas dažādos režīma momentos, bet izcēlās bērni no A. līmeņa.

Lai dotu iespēju minēt mīklas V. Līmeņa bērniem, bija nepieciešams izvēlēties atsevišķu brīdi. J. un RI. vēl neiekļāvās šai procesā, bet D. veiksmīgi līdzdarbojās. Lai atvieglotu darbu mīklu sadomāšanā, bērni kopā ar mani piedalījās vārdu rotaļas, kur nepieciešams vārdos aprakstīt priekšmetus: “Uzmini, ko es iedomājos!”, “Kāds tas ir?”, “Kas tas ir?”, u.c.

Izmantoju arī tādus veidus bērnu valodas attīstīšanai kā kopīgu grāmatu un attēlu apskatīšanu ar pārrunām, bet, ņemot vērā dabiskos, ziemas apstākļus, arī vērojumus pastaigās, izmantoju tēlaino izteiksmes līdzekļu aktivizēšanai bērnu valodā. Tika lūgta arī muzikālās audzinātājas palīdzība, jo, mudinot bērnus raksturot skaņdarbu tempu, raksturu, tembru, kā arī izteikt savas domas par dziesmu, tiek veicināta bērnu valodas attīstība. Lūdzu bērnu vecākiem vakaros atrast laiku un pajautāt bērniem, lai pastāsta, ko kopā ar mani bērnudārzā darījuši, par ko runājuši, tā vingrinot gan bērnu atmiņu, attīstot valodu, kā arī nostiprinot saskarsmi ar vecākiem, kontaktu ar pirmsskolas iestādi un veicinot iestādes un ģimenes sadarbību. Ikdienā gadījās labot bērnu valodu, lai izskaustu nepieklājīgus un nepareizi izrunātus vārdus.

Būdams klausītāja un runātāja lomā kopā ar pieredzējušiem valodas lietotājiem, bērns ar savu radošo un loģisko procesu palīdzību ātri apgūst ārkārtīgi sarežģītu likumu kopumu un pat vēl sarežģītāku kopumu likumu izņēmumus. (Geidžs, Berliners, 1999)

Uzskatu, ka A. līmeņa bērnu valoda ir raīta un bagāta, viņi samērā viegli var visu pastāstīt, ar interesi veic valodas uzdevumus, skaņu izruna ir laba, tādēļ, vairāk vēlējos darboties ar V un Z līmeni. Kā atzīst arī Ž.Piažē: “Pārbaudītājs iegūst vairāk informācijas tad, ja bērns kļūdās, nekā tad, ja viņš atbild pareizi. Ja atvēlēsiat laiku savu audzēkņu kļūdu analīzei un interpretācijai, nevis tikai konstatēsiet un paziņosiet kļūdas, jūs varat ļoti daudz iemācīties par viņu domāšanu un uzzināt, kā iespējams viņiem palīdzēt.

Viss pārveidojošā eksperimenta darbs tika virzīts uz bērnu pieredzes uzkrāšanu: uztvert lietu un parādību sakarības un mijiedarbību, vārdos izteikt uztverto un izjusto; radīt valodas attīstībai labvēlīgu vidi.

Izvērtējot sagatavoto 2. tabulu, darba autore atspoguļo skaņu izrunu vērtējumu oktobrī un aprīlī (skat. 9.un 10.tabulu).

9.Tabula. “Skaņu izrunu vērtējums pētījuma sākumā (oktobris)”

Bērna vārds, vecums (pilni gadi pētījuma sākumā)	Lietvārdu lietojums	Vārda pirmās skaņas atpazīšana	Skaņu R, S un Š, C un Č izruna vārdos	Saistīta runa	Kopā
Roberts (4)	3	2	3	3	11
Gusts (4)	2	2	3	3	10
Ēriks (5)	3	2	3	3	11
Liene (4)	2	2	2	3	9
Raivis(4)	2	2	2	2	8
Edīte(4)	3	2	2	2	9
Ernests (4)	2	2	2	3	9
Rita (4)	2	1	2	1	6
Jana (4)	1	1	1	1	4
Dina (5)	2	1	1	1	4
Kopā	22	17	21	22	

Aplūkojot tabulu var secināt kā uzsākot mācības 6 bērniem ir labs vārdu krājums un bērni spēj noteikt pirmo skaņu vārdā, nosaukt to. Teikumu veidošana ir laba, saprotama. Tikai 2 bērniem ir vidējas zināšanas, bet uzsākot pētījumu, šie bērni bieži slimoja un dažkārt pēc atgriešanās pirmsskolā nespēja pilnvērtīgi strādāt. Meitenēm, kurām ir grūti iejusties kolektīvā

un kurām ir runas problēmas uzrādīja zemāko līmeni. Skaņu izruna bija neskaidra, nosaukt lietvārdus pēc attēliem sagādāja palīdzību, bija nepieciešama palīdzība. Mīklu atminēšana un izdomāšana sagādāja problēmas, tāpēc individuāli pievērsāmies skaņu diferencēšanai un dažādiem artikulācijas vingrinājumiem.

10.tabula. "Skaņu izrunu vērtējums pētījuma beigās (aprīlis)"

Bērna vārds, vecums (pilni gadi pētījuma beigās)	Lietvārdu lietojums	Vārda pirmās skaņas atpazīšana	Skaņu R, S un Š, C un Č izruna vārdos	Saistīta runa	Kopā
Roberts (5)	3	3	3	3	12
Gusts (5)	3	3	3	3	12
Ēriks (5)	3	3	3	3	12
Liene (5)	3	3	2	3	11
Raivis(5)	2	3	3	2	10
Edīte(5)	3	3	3	2	11
Ernests (5)	2	2	2	3	9
Rīta (5)	2	2	2	1	7
Jana (5)	2	2	1	2	7
Dina (6)	2	2	1	2	7
Kopā	25	26	23	24	

Aplūkojot 2.tabulu par skaņu izrunu pētījuma beigās, aprīlī, mācību gada laikā ar dažādiem vingrinājumiem un rotaļām bērni bija apguvuši skaņu izrunu un spēja izdomāt vārdus ar noteiktām skaņām. Arī saprotamu teikumu veidošana bija apgūta. Septiņi bērni bija apguvuši labi izvirzītos kritērijus skaņu izrunas pilnveidošanai. 2 meitenēm bija uzlabojušies rezultāti no zema un vidēju. Daudz ieguldītā darba deva pozitīvus rezultātus, jāmin, ka palīdzība nāca arī no logopēda. Vienam bērnam rezultāti nemainījās, bet jāmin, ka tas ir slimošanas dēļ, kā arī reta pirmskolas apmeklēšanas sekas.

Darba autore secina:

1. Pilnīga skaņu izruna vidējā pirmsskolas vecumposmā ir maz bērniem. Klausoties bērnu uzdotajās mīklās, dažu skaņu izruna ir grūta, īpaši skaņas R. Klausoties vārdos, grūtības sagādāja arī skaņas L izruna. Lai uzdotu mīklas, bērniem jātrenē intonācija, lai spētu piesaistīt citu uzmanību. Intonācija mīklu minēšanā ir nepieciešama, lai ieinteresētu minētāju.

2. Mīklu minēšana un sacerēšana ir aizraujošs process, kurā bērni atklāj savas zināšanas un valodas attīstības līmeni. Mīklas ir piemērots valodas un psihisko procesu attīstīšanas līdzeklis bērnam no 4-6 gadu vecuma, tās rosina bērnus domāt, veidot asociācijas, atrast vārdu krājumā piemērotākos vārdus, tai skaitā sinonīmus, antonīmus un deminutīvus, kā arī atcerēties iepriekš sniegtās pareizās atbildes- vārdus un mīklu atminējumus.

3. Mīklu sacerēšanu rosina vārdu rotaļas un spēles, rotaļlietu un priekšmetu vārdiska aprakstīšana, attēlu apskate ar pārrunām, tēlu raksturošana un citi vārdu krājuma paplašināšanas veidi un formas.

Secinājumi

1. Iepazīstoties ar autoru darbiem un viņu atziņām par dikciju, bakalaura darba autore secina, ka pie skaidras runas ir jāstrādā no mazotnes. Veicot artikulācijas vingrinājumus un paplašinot vārdu krājumu iespējams nostriprināt skaņu izrunu.
2. Laba dikcija palīdz saprast viens otru un uztvert galveno domu. Ikvienam vajag rūpēties, lai runa būtu saprotama un klausītājam nebūtu jādomā kā saprast dzirdēto. Lai runa būtu skaidra nepieciešams arī vingrināt elpošanu un intonāciju. Tā stāstījums būs izteiksmīgāks.
3. Pieaugušais ir galvenais starpnieks starp bērnu un viņa pasauli valodas izzināšanā, kura zināšanas, prasmes veicina ne tikai skaņu pareiza izruna, bet runas attīstība veselumā.
4. Jau kopš dzimšanas bērni izrunā skaņas. Katrā vecumposmā uzsākot pirmsskolas gaitas, bērnam jāapgūst līdz skolai skaņu izruna, lai runa būtu skaidra. Kā dažādu aurotu literatūra var izlasīt, ka skaņu R bērns apgūst līdz skolai.
5. Vidējā pirmsskolas vecumposmā pedagogam jāpievērš uzmanība bērnu runai, lai sekmīgi to varētu labot, lai bērnam būtu vieglāk apgūt lasītprasmi.
6. Četrus gadus veciem bērniem savā runā lieto izdomātus vārdus, tāpēc pedagogam jāseko līdzi un jālabo bērna runa, ja tas nepieciešams, paskaidrojot vai iesakot citus vārdus.
7. Lai vidējā pirmsskolas vecumposmā bērniem būtu skaidra runa, bērnam jāstāsta par pārdzīvoto no pieredzes, aprakstot attēlus un darbojoties ar didaktiskajās rotaļās, kuras veicina valodas attīstību.
8. Vecumā no 3 līdz 7 gadiem pilnveidojas bērnu runas gramatiskās prasmes, skaņu izruna, pilnveidojas teikuma sintaktiskās uzbūves veidošanas iemaņas, bagātinās vārdu krājums, kā arī iespējas vārdu krājumu paplašināt un aktivizēt bērnu runā jaunus vārdus.
9. Pirmsskolas vecuma bērniem ir svarīgi apgūt prasmi darināt visas dzimtajai valodai nepieciešamās fonēmas, lietot runā tos vārdus, kuru forma un nozīme ir apgūta, pilnveidot valodu morfoloģiski un sintaktiski, sakarīgi un secīgi izteikt savas domas
10. Bērna runa atkarīga no pilnvērtīgas valodas vides, pietiekošas runas prakses, audzināšanas un mācībām, bērna psihofiziskās veselības.
11. Mīklas ir pateicīgs vārdu krājuma paplašināšanas avots, jo gan uzdevumi, gan atbildes ietver visas vārdu šķiras.
12. Mīklu sacerēšana ir viens no bērnu jaunrades veidiem.

13. Valodas izpildījumu nosaka pieredze, valoda tiek apgūta dabiskā ceļā, taču bērni savu valodas prasmi apgūst no pieaugušajiem.
14. Pārbaudītājs iegūst vairāk informācijas tad, ja bērns kļūdās, nekā tad, ja viņš atbild pareizi. Atvēlot laiku savu audzēkņu kļūdu analīzei un interpretācijai, nevis tikai kļūdu konstatācijai un paziņošanai, var ļoti daudz iemācīties par viņu domāšanu un uzzināt, kā iespējams viņiem palīdzēt.
15. Pētot dikcijas pilnveidi mīklu minēšanas procesā jāņem vērā bērna raksturojums, kā iekļaujas grupā, kādas ir runas īpatnības. Uz klausot katru bērnu un sadzirdot kļūdas runā var tās labot un rosināt bērnu izteikties pareizi un saprotami.

Priekšlikumi

1. Lai pedagogs veicinātu bērniem pilnīgu skaņu izrunu, valodas apguvei jāizmanto artikulācijas vingrinājumi. Tie palīdzēs bērniem vingrināt mēli un lūpas, lai spētu precīzāk un skaidrāk izteikt visas skaņas.
2. Artikulācijas vingrinājumus veic logopēds, bet darbojoties ar bērniem grupā, tos var iekļaut jeb kurā brīdī un tas patīk gan bērniem atraisīties, gan darboties ar dažādiem vingrinājumiem.
3. Mīklu minēšana palīdz veicināt bērnu domāšanu, tāpēc ierosinu pedagogiem biežāk rotaļnodarbības izmantot mīklas. Bērnam domājot un uzdodot tās citiem, jāmacās formulēt doma, lai citi saprastu un spētu atminēt.
4. Mīklu minēšana ir viens no veidiem kā palīdzēt uzlabot dikciju, turpinot darbu, ieteiktu citiem pedagogiem savā grupā veidot mīklu minēšanas konkursus, lai bērniem būtu azarts mīklu domāšanā un minēšanā. Vērtējot gan skaņu izrunu, gan intonāciju, gan to vai mīkla saprotama.

Literatūras un avotu saraksts

1. Adamsa, I., Struka, V., Tilmāne – Karusa, M. (2000). *Miofunkcionālie vingrinājumi pareizas runas veidošanai*. Rīga: Rasa ABC.
2. Ambainis, O. (1989). *Latviešu folkloristikas vēsture*. Rīga: Zinātne.
3. Apele, A. (1982). *Runas māksla*. Rīga: Zvaigzne ABC.
4. Apele, A. (2011). *Prasme runāt publiski*. Rīga: Zvaigzne ABC.
5. Biezā D., Kauce A., Kromāne Dz., Līduma M. (1971). *Bērnu sagatavošana skolai*. Rīga: Zvaigzne ABC.
6. Celitāne, Č. (2007). *Otrās valodas apguve*. Rīga: Pētergailis.
7. Dzintere, Dz., Boša, R., (1997). *Rotaļspēles*. Rīga: Mācību apgāds NT.
8. Daudziņa, Z. (2020). “Balss, dikcija, artikulācija”. Rīga.
9. Dzintere, D., Stangaine, I. (2009). *Bērņa komunikācija rotaļā. Bērņa valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi.
10. Elnebiņa, I. (1992). *Pakāpieni bērna attīstībā*. Rīga: Latvijas organizācija “Glābiet bērnus”.
11. Gavin, M. (2011). *kidshealth.org*. Ielādēts no kidshealth: <https://kidshealth.org/en/parents/comm-4-to-5.html> (skatīts 10.11.2020.)
12. Geidžs N.L., Berliners D.C. . (1999). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
13. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
14. Greble, V. (2012). *Latviešu bērnu folklorā*. Rīga: Jumava.
15. Hadaņonoka, I. (2000). *Kā raisās valodiņa?* Rīga: Rasa ABC.
16. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983). *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
17. Kaņepēja, R. (2012). *Runātprasmes saikne ar apkārtnes un literatūras iepazīšanu*. Rīga: Zvaigzne ABC.
18. Korbe, V. (2007). *Programma skaņu izrunas un runas kultūras attīstīšanai pa pakāpēm pirmsskolas vecuma bērniem un bērniem ar izrunas traucējumiem*. Rīga: Izglītības soļi.
19. Lieģeniece D., Nazarova I. (1999). *Veseluma Pīeēja Valodas Apguvē*. Rīga: RaKa.
20. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
21. Markus, D. (2003). *Bērņa valoda: no pirmā kļiedziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.

22. Markus, D. (2015. gada 1.. marts). *Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums*. Rīga: Izdevniecība RaKa. Ielādēts 2020. gada 10. novembris
23. Miltiņa I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa.
24. Rūķe- Draviņa, V. (1992). *No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem*. Rīga: Zvaigzne ABC.
25. Saulīte, V., Vāciete, I. (2005). Pedagogu pieredze valodas attīstīšanā. *Pirmsskolas izglītība*, 34.
26. Tūbele, S. (2015). *Runas un valodas sekmīgas attīstības priekšnosacījums*. Rīga: Zinātne.
27. Zaķe, I. (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības soli.
28. Zelmenis, V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa.
29. Бруссер, А. М. ; Оссовская М. П. (2005). *104 упражнения по дикции и орфоэпии*. Moscow: Реплант.
30. Васильевна, Г. Р. (2012). *Формирование правильной дикции у дошкольников*. Сфера. myintelligentkids.com: <https://myintelligentkids.com/igry-i-uprazhneniya-na-razvitie-dikcii-rebenka-v-domashnix-usloviyah> (skatīts 26.10.2020.)
31. Лысенко, Б. П. (2007). *Хочу к микрофону: Профессиональные советы диктору*. (skatīts 20.11.2020) <https://ik-ptz.ru/lv/obshchestvoznanie/uroki-po-tehnike-rechi-kak-razvit-dikciyu.html>
32. Чумакова, М. А. (bez datuma). *Взаимодействие учителя-логопеда и родителей в процессе коррекционной работы с детьми старшего дошкольного возраста с речевыми нарушениями*. (skatīts: 2020. gada 26. oktobris) <https://urok.1sept.ru/articles/564079>

Pielikumi

Pielikums NR.1

ARTIKULĀCIJAS VINGRINĀJUMI DIKCIJAS UZLABOŠANAI

Patskaņi a, ā

1. Mazā Alma rāvā bradā basām kājām
krasta malā.

2. Vēja deļa skarba

Sejā dedza sāpes.

3. Mana mazā nama galā

manāms mālājs lāmām platām,

tālab atkal mazā Māra

mājās pārnāk kājām basām .

4. Kāpēc mana māte

nevar tālā svešā

meža lejās vājā rast

ne ceļa nedz ar' ejas?

5. Vakar mana māsa Asja

tava brāļa kāzās gāja

tagad mājās parnākdama

sava skapja pakarās

labās baltās drānas sakar

apvalkātās savākdama

stāsta garas pasakas

kā pa kāzām klājās vakar

6. Mana baltā darba māja

zaļā kalna stāvā galā;

tāla atbalss atskan vāja

plašās salas krasta malā.

Platais e vai ē

7. Vēlas vēsmas velk gar ēku žēli,

bēdu dēkām ņemas spēka dēli.

8. Cildenas, diženas, lepnas un rēnas

ezera dibenā rēgojas ēnas.

9. Sēd vectēvs mēms;

redz: mērens ķēms dēd,

vecs resns velns -

ērms pelēkmelns.

10. Vectēva vedeklas velk vezumu; šķēri,
mēreni reti.

Šaurais e vai ē

11. Mēness debess velvē smeļ,

pērles, lelles dzelmē dej,

ej zem egles krelles tvert,

neļķes, kreses, spēles ķert!

12. Jete, Zete zemenēs,

Pēters meklē vēdzeles.

Mēs te sēnes celmenes,

vecene, ej mellenēs!

13. Debess velvē, dzērve bēgle

neskrej velgmes pērles dzert;

zemes tērcēs, stepes svelmē

smeldze ceļ pēc mēness tvert.

Platais un šaurais e, ē kopā

14. Lelles, stelles, krelles, dzelme, vėlme,
svelme, velve.

Vēl, zelts, velts, celts, pelts, telts, smelts,
smeldz, smeldz! smeldze, veldze.

Zemes bērns zem egles kvēl, dvēslē
smeldz sērs spēles tēls.

Krēslā zem krēsla, zem lēzena, pelēka
ezeriņa sēž lepns debesu ērglis, ērglēns,
blenž ezera gredzenā, melnzemes velēnā.

Dēli pārgāja pār dēli, ieraudzīja dēli un
aizdzina ar dēli.

15. Ne nests, ne mests,

ne svērts, ne pērts,

nenests, nemests,

nesvērts, nepērts.

Ne velts, ne celts,

nevelts, necelts.

Ne melns, ne velns,

ne dzērājs, ne dzērējs,

ne smēķētājs,

nedzērājs, nesmēķētājs,

nedzērējs.

Ne dzer, ne ēd,

nedzer, neēd!

Sev peļu pelnu pelēku

sēru tērpu vērpj un tērpj.

Patskaņi i, ī

17. Zili lini nīktin nīkst,

visi zirņi kaltīs līdz.

Knišļi dzīvi sīksti pīkst,

nikni vilki stipri dīc.

18. Divi sirmi zirgi, bikli

ilksīs likti, ilgi nīks;

vīri vilni bridīs mikli,

viņi spīrgti smiltīs slīks.

20. Bij man lini vijīgi un zili,

Sen tie visi vilnī sisti.

Līkst pār klintīm līksmi sili -

Irst pa smiltīm viļņi silti.

Patskaņi i/u

21. Viņu rītu ripu situ,

citu rītu stibu cirtu.

Ritu, kritu, kritu, ritu,

zilu viļņu vidū mitu.

22. Vijīgi ir lini zili,

viņi visi vilnī sisti.

Garais patkanis o [ō]

23. Otto Lomondo romānā "Inkvizitors Polomīno" inkognito satur hotelī "Olderādo" donnu Domīno kā moderns Otello .

Patskaņi u, ū

24. Uguns mutuļus kur jūt,

tur nu gruzd un kūp, un brūk.

Kuplu dūmu uzvelk Jukums,

zūd nu mūsu druvas smukums.

Mūsu lūgums nu būs grūts -

dusmu plūdums dus uz kūts.

25. Uz drūmu jūru kļūmus kuģus sūta;

tur uguns mutuļus un dūmus jūt,

tur gruzd un kūp, un drūp un brūk,

uz mūžu mūsu kūtrums zūd.

Divskaņi ai, ie, ei

26. Meitas kā liepas,
veiklas un vieglas,
vainagus sien.

ozolos košos
rītos un vakaros
vālodze kliegzot.

27. Zieds pie viegliem stiebriem siets,
liegiem smiekliem piebrien riets,
ieskrien prieks, lieliem miegs,
pietiek smiets, pietiek diets.

Divskanis ie

30. Skarbiem ziemas vējiem skrienot,
Bieziem vāliem piesnieg sniegs.
Liegiem ziediem nu zem sniegiem
liekties,
Niedru stiebriem pretī vējiem slieties.

28. Pie tieviem stiebriem šķiedriem siets
stāv lieliem stiebriem liecies zieds.
Liels biedriem prieks - pie mietiem
brien,
liec, viegliem smiekliem sniedz, sveiž,
skrien.

Divskanis ei

31. Dzied meistarā fleita, teic sensenas
teikas:
Reiz meitene veikla nes steidzoties
meijas.
Te meitenei ceļā stāj kareivis stalts...
Un kareizi reibina meitenes daiļums,
Viņš veicīgi sveicina meiteni veiklo...
Rimst steigas, krīt meijas
Un teikai - šeit beigas.

Divskanis o [ua] jeb [uo]:

29. Druvas jau zaļojot
purvos un norās,
ogas jau smaržojot
nokaļņu korās;
dobotos, robotos

Divskaņi ai, au, uo (o)

32. Baiga naida plaīsa raisās,

skaīstai gaišai dienai beigās.

33. Manai baltajai mājai negaisa laikā vējš
aiznesa jumtu.

34. Auka auro, jūru putās kuļ.

Laukā kaulu drumslas gubām guļ.

Mūros vētra gaudo, lauvas kauc,

šausmas ļaužu domas jauc.

Līdzskaņi k, l, m, n

35. Klibi bikli kraukļi klintīs glūn.

36. Manam baltam lakatam melna apmale.

37. Lieli, balti gulbji lido,

spalvas saulē spulgo, laistās;

lakstīgala liepā svilpo,

dzelmes malā laiva valstās.

Lapa, pilna valgām pilēm,

lēni līgojas līdz dziļēm.

38. Lēniem zvaniem zvanot rēni,

mini manu minējumu mums -

namos nemanāmi norimst niknums,

nomierinās dziesmu skanējums.

39. Tālā salā lieli sili

elpo saules kvēlo bulu,

lapās pīles laistās zili,

pielīst kubli pilnu sulu.

40. (vingrinājums līdzskanim l)

Dziļajā lejā viļņi čalo,

Kuplo egle, kalnā celta;

Pielīets silta saules zelta,

Klajā laukā ozols zaļo.

Dzelmes malā līgo smilgas,

Zilā tālē lido ilgas...

Plašie lauki, klusies sili,

Vizbuļi, kas šalko zili,

Elpo sauli laimes pilni.

Krēsla paceļ miglas vilni,

Lepnā egle klusi šalko,

Nolīec liepa galvu valgo,

Salti, balti miglas vāli

Ceļas, veļas - aizpeld tāli.

Dziļai, melnai dzelmei lauta,

Līgo laiva, viļņos kļauta.

Viļņi apšalc ļauzu soļus,

Viļņi skalo baltos oļus.

Aizslīd migla, aizpeld laiva, -

Viļņi čalo, viļņi skalo

Bezgalībā laimi tālo.

41. (vingrinājums līdzskaņiem m, n)

Svinīgs dunējums dzen skaņu joņus,

Dunot zvaniem skaņiem, ņemam kroņus,

Meijas vienojam pār namu jumtiem,

Kroņus noliekam uz vaļņu drumiem.

Projām metam drausmo moku ainas,

Senās skumjas, atmiņas un vainas.

Zvani dun, un zvani dango, -

Zvani miera jundu bando...

Aumaļām lai skan nu dziesmu dainas -

Svinama mums jaunu domu diena!

Līdzskanis p

42. Sev peļu pelēku tērpju vērpi un tērpju.

Līdzskanis r

43. Dārd drūmu drausmīgs pērkongrāviens,

drebs krasta kraujās stipras priedes,

virs jūras briesmīgs vētras brāziens,

trauc aurodams, trīc krastmalas.

44. Nobirst astra, nobirst rūta, sirds tik grūta.

45. Gar sirmās jūras priežu krastiem

Trauc vētra brāzmas stipri dairas.

Skandausmi krasta kraujā kraukļa
brēciens,

Dārd pērkongrāviens bargs, krakšķ
priežu stumbri,

Šķiet, vētras brāzmām cauri mauro
sumbri,

Un krastā trīc garš, draudošs zvēra
rēciens.

Traukts miers ir jūrai, varavīksnas
skautai,

Traukts miers ir burai, brāzmu varā
rautai,

Bet brašais jūrnieks droši vētras vairās,

Tam nedreb prāts, kad jūras strauti krāc.

Viņš stiprās rokās airus droši tver,

Kad trako vētras brīvais spars.

Līdzskanis s

46. Simts siseņu sausā sienā sīc.

47. Suns savam saimniekam Sīmanim

saplēsa sarkani svītrotos

svētdienas svārkus.

Saimnieks Sīmanis saskaities

sāka suni stipri sist.

Sētas saime saskrēja skatīties,

sāka saukt sētnieku.

Suns skaļi smilkstēja.

Suņa salabināšanai sētnieks

sāka skaisti svilpot.

Suns saritinājās saulainā sētmalē.

Sapulcējušies smiedami steidza skriet

savās sestdienas darīšanās.

Līdzskaņi š, ž

48. Šaursliežu dzelzceļš. (15 reizes ar vienu elpu.)

49. Šis žagaru saišķis ir mans žagaru saišķis.

50. Šņāc, šaudās gāršā, brikšņus šķirot, vējš,

straujš saišķiem, šmaugām šķilām
šķiedras plēš.

Tukšs šķērsceļš šķiet skumjš, svešs,
tumšs, šaušalīgs,

šurp šķērsu šaltīm šķīdoņšlakatas švīkst.

51. Viss ziedos vīts, mūs sveicienot, aust
rīts:

Virš ezera mirdz saules gredzens glīts,

Spīd zālē raras pērles sudrabotas,

Zied dārzos ābeles kā uzgleznotas!

Silts saules stars slīd mežos košos,

Spožs zelts zib žuburotos ošos,

Viss gaiss šeit līcos kaist tik vizošs,
sauss!

Šeit dzimst un nerimst radošs nemiers
tavs.

Daudz audžu audzes moka šausmas
bads...

Kā vējš caur mežiem steidzas ķeizars
pats.

Viņš brauc - viss zīdā vizošs, švīts un
stalts, -

Bet dižens mežinieks sēž, važās kalts.

Tas acis kaistošās pret valdinieku ceļ, -

Ciets prāts zib sejā tam, lāsts sirdi dzeļ!

52. Drilli-ri-trilli-ri-di-ti. (15 reizes ar vienu
elpu.)

53. Pa-pa-pa-pab;

Ba-ba-ba-bap,

Da-da-da-dat,

ta-ta-ta-tad,

na-na-na-naf,

ga-ga-ga-gak,

ka-ka-ka-kak,

fa-fa-fa-fad. (2-3 reizes ar vienu elpu.)

Līdzskanis v

54. Vienā vēlā vasaras vakarā viens vecs
vācu vīrs veda veselu vezumu vārītu
vēžu. Visi vēži vienā virknē vērti.
Visiem vēžiem vēderi vaļā.

Pielikums NR.2

Artikulācijas vingrinājumi palīdzēs:

1. Uzlabot asinsriti artikulācijas orgānos,
2. Uzlabot artikulācijas orgānu kustīgumu un plastiskumu,
3. Nostiprināt mēles, lūpu un vaigu muskuļus,
4. Iemācīt bērnam noturēt mēli, lūpas noteiktā artikulācijas stāvoklī jeb pozīcijā,
5. Palielināt kustību amplitūdu,
6. Mazināt saspringumu artikulācijas orgānos,
7. Sagatavot bērna artikulācijas aparātu pareizai skaņu izrunai.

Lūpu vingrinājumi:

1. “Sētiņa”. Pasmaidi, parādot zobus un noturi lūpas smaidā, kamēr pieaugušais skaita līdz 5. Atkārti 3-4 reizes.
2. “Vardīte”. Pasmaidi, nerādot zobus, un noturi lūpas smaidā.
3. Atkārti 3-4 reizes.
4. “Zilonītis”. Savelc lūpas taurītē un izstiep tās uz priekšu. Noturi, kamēr pieaugušais skaita līdz 5. Atkārti 3-4 reizes.
5. “Vardīte un zilonītis”. Uz brīdi pārvērtīsimies te par vardīti, te par zilonīti. Uz “viens” noturam lūpas smaidā, bet uz “divi”-stiepjām tās uz priekšu. Izpildām 5-6 reizes, pieaugušam skaitot “viens-divi”.

Mēles vingrinājumi:

1. “Čūska”. Attēlosim čūsku! Pasmaidi, atver muti un izbāz garu mēli, bet pēc tam to paslēp (muti ciet netaisi). Atkārti 3-4 reizes.
2. “Pankūciņas”. Parādīsim kādas ir pankūciņas. Pasmaidi, atver muti, noliec platu mēli uz apakšējās lūpas un noturi to nekustīgi, kamēr pieaugušais izskaita līdz 5.
3. “Adatiņa”. Pasmaidi, atver muti un izbāz garu, šauru mēli, bet pēc tam to paslēp (muti ciet netaisi).
4. “Riekstiņi”. Iebaksti ar mēles galu pārmaiņus te vienā vaigā, te otrā vaigā. Atkārti 3-4 reizes.
5. “Pulkstenītis”. Parādīsim kā strādā pulkstenis: pasmaidi, atver muti, izbāz mēli, liec mēles galu pie labā lūpu kaktiņa, pie kreisā. Atkārti vingrinājumu 5-6 reizes.

6. “Mīcām mīkliņu!”. Parādīsim kā gatavo mīklu: paver muti, noliec mēli uz apakšējās lūpas un, viegli pakošļā to ar zobiņiem “TA-TA-TA-TA”, bet, tad ar lūpām, izrunājot “PA-PA-PA-PA”.
7. “Pērtiķītis”. Paslēp mēles galu aiz augšlūpas. Atkārto 3-4 reizes.
8. “Tīrisim zobiņus”. Parādīsim kā tīra zobiņus: pasmaidi, atver muti un ar platu mēles galu “tīri” (kustini mēli pa labi-pa kreisi) apakšējos priekšzobus. Pēc tam atver muti, un tāpat “tīram” augšējos priekšzobus, kustinot mēli. Atkārto 6-8 reizes.

Elpošanas vingrinājumi:

1. Ieelpot caur degunu, it kā smaržojot puķi, izelpot caur muti, izrunājot skaņu F vai Š.
2. Ieelpot caur degunu un, izelpojot caur muti, mēģināt izskaitīt līdz desmit.
3. Ieelpot caur muti un izelpot caur degunu ar atstarpēm.
4. Ieelpot caur degunu un, caur muti izelpojot, bez balss ar lūpām imitēt skaņas A, E, I, O, U.

Pūšanas vingrinājumi:

1. “Joki”: pasmaidi un uzliec platu mēli uz augšējās lūpas. Turot muti vaļā, mēles sānu maliņas piespied pie lūpu kaktiņiem, lai mēles vidū izveidotos maza renīte. Uz degungala uzliec vates piciņu, ieelpo caur degunu, un centies nopūst vates piciņu no degungala.
2. “Nopūt sniegpārslīņu!” Pasmaidi, noliec platu mēles galu uz apakšlūpas. Ieelpo caur degunu un, it kā ilgstoši izrunājot “F-F-F”, nopūt vates bumbiņu - “sniegpārslīņu” no plaukstas. Atkārto 3-4 reizes, sekojot, lai nepiepūstos vaigi.
3. Caur salmiņu pūt gaisu glāzē ar ūdeni.
4. Spalviņas, vates bumbiņas vai zīmuli pūt pa galdu.
5. Peldošus priekšmetus (kuģīšus, pīlītes, zivtiņas u.c.) pūt traukā ar ūdeni, bļodā vai vannā.
6. Pūt ziepju burbuļus.
7. Pūt mūzikas instrumentus vai svilpes.
8. No arvien lielāka attāluma nopūt sveci.
9. Piepūt balonus, vējdzirnaviņas.
10. Nopūt pieneņu pūkas.
11. Piesūkt ar kokteiļa salmiņu papīra gabaliņu un pārvietot to citur. (Hadaņonoka, 2000)